

Ryszard Szarfenberg Definicje polityki społecznej*

Wstęp

Zanim przejdę do bezpośredniego przedstawienia definicji i ich klasyfikacji wyjaśnię kilka kwestii. W naszej tradycji akademickiej przyjęło się rozróżnienie na politykę społeczną – rodzaj nauki i politykę społeczną – rodzaj działania lub działalności. Niech za przykład posłużą opinie J. Supińskiej i T. Szumlicza, rozpoczynających swoje najważniejsze prace naukowe następującymi stwierdzeniami:

- „Terminem <<polityka społeczna>> zwykło się określać zarówno pewną sferę *działań* politycznych, jak i pewien typ *dociekań* naukowych”¹.
- „Polityka społeczna jest – z jednej strony – przede wszystkim **działalnością praktyczną**. Z drugiej strony, podejścia teoretyczne (badawcze) do polityki społecznej konstytuują – uprawianą pod tą samą nazwą – **dyscyplinę nauk teleologicznych** (celowościowych), która działalność tę ma **racjonalizować** (uzasadniać, wyjaśniać i usprawniać)”².

Zamiast jednak analizować definicje polityki społecznej jako działania politycznego lub działalności praktycznej przyjąłem szerszą konwencję polityki społecznej jako nauki i nie-nauki. Uzasadnieniem tej decyzji jest to, że nawet pobieżny przegląd zebranych przeze mnie niżej definicji przekonał mnie, iż nie można sprowadzić sensu ich wszystkich do pewnego rodzaju działania lub działalności.

Tylko część z określeń, które przytoczę była przez ich autorów przedstawiana jako uniwersalna definicja, częściej są to raczej znaczenia przyjęte dla danej książki lub badania, czasem - luźne uwagi na marginesie innych rozważań. Poza tym koncentruję się jedynie na literaturze akademickiej, co może być uznane za poważne ograniczenie. Większe znaczenie praktyczne wydają się mieć definicje przyjmowane w badaniach empirycznych oraz określenia i przekonania polityków. Jeden z angielskich naukowców napisał: „... terminy <<polityka>> [*policy*] i <<polityka społeczna>> stosowane są na różne sposoby przez różnych ludzi. W szczególności znaczą one różne rzeczy dla ludzi w rządzie – polityków i członków rządów, głównych uczestników w uprawianiu polityki – z jednej strony i dla akademików, ludzi *spoza* rządu, z drugiej”, „Jeśli próbujemy zrozumieć uprawianie polityki, złą nauką jest ignorowanie języka i opinii uczestników... Na przykład definicje utożsamiające <<politykę>> i <<działanie>> nie pomagają w badaniu relacji między polityką i działaniem”³. P. Levin ma zapewne na myśli interpretowanie pojęcia polityki jako czegoś innego niż działanie, np. jako strategii, programu czy planu działania, które raczej samym działaniem nie są. Przyjęcie takiej perspektywy umożliwia m.in. postawienie problemu wdrażania czy implementacji programu czy planu działania. Zostawmy jednak na razie ten wątek i przyjrzyjmy się za radą Levina jak nasi politycy rozumieją politykę społeczną.

Polityka społeczna w wypowiedziach polityków

Wizja polityki społecznej wynikająca z wypowiedzi polityków parlamentarnych, rządowych czy wyższych urzędników państwowych to bardzo interesujące przedmiot badania. Nie należy jej rozpatrywać w izolacji od wizji, którą można wyinterpretować z wypowiedzi dziennikarzy i publicystów. Prawdopodobnie również ludzie spoza nauki, polityki i mass mediów mają pewne ogólne wyobrażenia na temat polityki społecznej (w tym przypadku użyteczne bywają badania opinii publicznej). Oto kilka wypowiedzi naszych polityków i urzędników.

- „Rzecz w tym bowiem, ażeby nie rosły wydatki na cele społeczne, tylko żeby zmniejszała się liczba ludzi, którzy potrzebują pomocy społecznej, i żeby zmniejszała się liczba ludzi, którzy potrzebują pomocy w postaci zasiłku dla bezrobotnych. Stąd aktywna polityka społeczna, taka,

* Jest to nieco zmieniony fragment mojej pracy doktorskiej pt. „Racjonalizacja polityki społecznej”. Kursywa i pogrubienia w cytatach pochodzą z oryginałów o ile nie zazaczyłem inaczej.

¹ J. Supińska *Dylematy polityki społecznej*, s. 7.

² T. Szumlicz *Modele polityki społecznej*, s. 11.

³ P. Levin *Making Social Policy*, s. 15,27.

którą promuje Unia Europejska i którą powinna promować Polska, to przede wszystkim tworzenie nowych stanowisk pracy i zmniejszanie połaci społecznej biedy tam, gdzie trzeba pomagać i czynić coś doraźnie” (B. Geremek, minister spraw zagranicznych, stenograficzne sprawozdanie z 13 posiedzenia 3 kadencji Sejmu - 05.03.1998).

- „I pomysł, że uderzymy w grupę biedną pod pozorem, że pomagamy jeszcze biedniejszej, czyli bezrobotnym, jest pomysłem bardzo niedobrym. Myślę, że nie da się w ten sposób prowadzić polityki społecznej w państwie, jeśli będziemy próbowali skłócić wielomilionową rzeszę bezrobotnych z półmilionową rzeszą przedemerytów” (P. Ikonowicz, poseł, sprawozdanie stenograficzne ze 108 posiedzenia 3 kadencji Sejmu - 11.05.2001).
- „... tak przekonstruować politykę społeczną, żeby każdemu świadczeniu towarzyszył jednak pewien wydatek pracy. Obywatel nie może tylko czekać, musi ponosić wydatek” (J. Rulewski, poseł, stenograficzne sprawozdanie ze 118 posiedzenia 3 kadencji Sejmu - 05.09.2001).
- „Jednocześnie ze smutkiem stwierdzamy, że decyzja o posiadaniu dzieci w naszej ojczyźnie nie zawsze wspierana jest prawidłową polityką społeczną” (A. Szymański, poseł, sprawozdanie stenograficzne ze 109 posiedzenia 3 kadencji Sejmu - 23.05.2001).
- „...zastosować politykę społeczną jako narzędzie wyrównywania pewnych szans, pewnych dysproporcji... odwróceniem zasad polityki społecznej jest kierowanie większej pomocy do osób, które mają lepszą sytuację na rynku pracy” (P. Kołodziejczyk, podsekretarz w MPiPS, stenograficzne sprawozdanie ze 119 posiedzenia 3 kadencji Sejmu - 18.09.2001).
- „...istnieją jeszcze inne ugruntowane przekonania, że polityka społeczna traktuje po macoszemu niektóre grupy społeczne” (E. Lewicka, sekretarz stanu w MPiPS, stenograficzne sprawozdanie z 94 posiedzenia 3 kadencji Sejmu - 15.12.2000).

Widzimy, że polityka społeczna może być aktywna i pasywna, prawidłowa i nieprawidłowa, nie należy jej prowadzić w pewien sposób, trzeba ją przekonstruować, można ją zastosować, ma pewne zasady i traktuje po macoszemu pewne grupy. Postrzega się tu politykę społeczną zarówno jako działanie o różnych cechach i podatne na rozmaite operacje (a więc jako przedmiot innych działań), ale też jako środek działania i jego podmiot. Otrzymujemy obraz niejednorodny, choć we wszystkich wypowiedziach występują popularne w dyskursie politycznospołecznym wątki: potrzeba pomocy i wsparcia, bieda i nierówność, pożądany model polityki społecznej, konflikty interesów oraz krytyka wskazująca luki w adresowaniu wsparcia.

Welfare state i public policy

W moim przeglądzie odwołam się również do definicji sformułowanych w języku angielskim i niemieckim, stąd kilka uwag dotyczących konwencji translacyjnych. *Welfare* tłumaczę jako dobrobyt, co jednak nie do końca oddaje niuanse znaczeniowe angielskiego słowa⁴. Pojęcie to występuje w bardzo wielu definicjach anglojęzycznych jako kluczowe. Zarówno *welfare* i *well-being* (pojęcie pojawiające się również - choć rzadziej - w kontekście anglosaskich rozważań nad polityką społeczną) mają już monografię⁵.

Nie umieściłem w przeglądzie definicji i określeń *welfare state*⁶ czy *Wohlfahrtsstaat* albo *Sozialstaat*. Może być to uznane za błąd, gdyż szczególnie wyrażenie *welfare state* bywa tłumaczone u nas jako „polityka społeczna” - *Economics of the Welfare State* N. Barra to w polskim przekładzie „Ekonomika polityki społecznej”, a modele *welfare state* to także modele polityki społecznej⁷. Z drugiej strony G. Esping-Andersen pisze o polityce społecznej i *welfare state* tak: „Pierwszy problem to powiązanie między politykami społecznymi i *welfare state*: czy to ostatnie

⁴ Patrz uwagi T. Szumlicza na ten temat, op. cit. s. 18.

⁵ N. Barry *Welfare*, patrz też A. Hamlin *Dobrobyt* w: R.E. Goodin i Ph. Pettit red. *Przewodnik po współczesnej filozofii politycznej*, o drugim z tych pojęć pisał J. Griffin w książce *Well-being*.

⁶ Dominujące tłumaczenie polskie to prawdopodobnie „państwo opiekuńcze”, np. K.W. Frieske i P. Poławski *Opieka i Kontrola*, inne propozycje to „państwo dobrobytu” lub „państwo o orientacji społecznej” (S. Zawadzki *Państwo dobrobytu, Państwo o orientacji społecznej*). Za przykładem m.in. W. Morawskiego (*Socjologia ekonomiczna*) będą tego terminu używał w oryginale.

⁷ M. Książkowski *Polityka społeczna. Wybrane problemy porównań międzynarodowych*, s. 89-118.

jest jedynie całkowitą sumą repertuaru narodowej polityki społecznej, czy może jest to siła instytucjonalna ponad i poza wachlarzem danej polityki?” i dalej odpowiada na to pytanie „... zobowiązania, które podtrzymują *welfare state* określają treść, ambicje i rozległość polityk społecznych... ograniczenia i zakres *welfare state* są definiowane w kategoriach tego, które obszary ludzkich potrzeb zawarte są w pojęciu gwarantowanych praw obywatelskich”⁸.

Na ogólniejszym poziomie trudno jednak przyjąć, że państwo i polityka to synonimy, pełny obraz uzyskamy analizując raczej zarówno państwo, jak i politykę oddzielnie oraz możliwe relacje między nimi. Poza tym mechaniczne połączenie obu pojęć da nam **państwową politykę** albo **polityczne państwo**. Ten ostatni przypadek raczej trudno spotkać, zapewne dlatego, że oczywistością jest polityczność państwa, ale już mniejszą oczywistością jest państwowość polityki.

W języku angielskim raczej rzadko spotykałem wyrażenie *state policy*. Częściej mamy do czynienia z wyrażeniem *government policy*. Prawdopodobnie z powodów historycznych utożsamianie państwa z rządem jest tam rzadkim zjawiskiem. W naszym języku – ze względu na długi okres zaborów – powstała możliwość rozdzielania polityki od państwa czy nawet przeciwstawiania polityki narodowyzwolenczej państwom zaborczym. Z kolei doświadczenia „realnego socjalizmu” sprzyjały utożsamianiu państwa i rządu. W literaturze politologicznej (szczególnie amerykańskiej) często występuje wyrażenie *public policy*. R.T. Dye proponuje następującą definicję tego terminu: „*polityką publiczną jest to, co rządy wybierają, aby robić lub nie robić*”⁹. Krytykuje to podejście J.E. Anderson, dla niego *policy* to „celowy kierunek działania aktora lub zespołu aktorów wobec problemu lub przedmiotu obaw (*matter of concern*)”, a polityki publiczne wiążą się z rządowymi aktorami czy zespołami aktorów¹⁰. Uznaje się, że rozważanie *public policy* to tradycja USA, gdyż jedynie tam można było mówić – na długo przed II Wojną Światową – o stabilnej demokracji i niezależnych ośrodkach analizowania i krytyki polityki rządu¹¹.

M. Rein przestrzegał: „Jeśli nie zdołamy ustalić granic między polityką publiczną i społeczną, to obszar naszych dociekań będzie tak rozległy jak cała ludzka mądrość i doświadczenie społeczne”¹². Bardziej eksploatowanym tematem są granice między polityką gospodarczą i polityką społeczną¹³. W pierwszym przypadku chodzi o wydzielenie pewnej części z większej całości, a w drugim – o odróżnienie dwóch względnie równoważnych bytów. Z tych powodów nie zamieściłem w przeglądzie również definicji *public policy*.

Społeczny-socjalny, politykowanie-polityka

Musiałem też poradzić sobie z istnieniem par *social-societal*, *sozial-gesellschaftlich* oraz *policy-politics*. W języku angielskim mamy więc odpowiednio: *social policy* i *societal policy*, w języku niemieckim – *Sozialpolitik* i *Gesellschaftspolitik*¹⁴. Jeśli weźmiemy pod uwagę te rozróżnienia otrzymamy *social/societal policy/politics*. Powstałe możliwości przedstawiam w tabeli.

⁸ G. Esping-Andersen *Welfare States and the Economy*, w: N.J. Smelser i R. Swedberg red. *The Handbook of Economic Sociology*.

⁹ R.T. Dye *Understanding Public Policy*, s. 3.

¹⁰ J.E. Anderson *Public Policymaking*, s. 5-6.

¹¹ Patrz w R.E. Goodin i Klingemann red. *A New Handbook of Political Science*, s. 553 i omówienie tego zagadnienia ss. 551-641.

¹² M. Rein w *Social Policy* wymienia, ale jednocześnie poddaje krytyce kilka kryteriów wyznaczania tych granic: stosowanie rozwiązań nierynkowych, zainteresowanie społecznymi konsekwencjami różnych polityk, orientacja na potrzeby, koncentrowanie się wyłącznie na ubogich.

¹³ Patrz m.in. K. Boulding *Boundaries of social policy* i A. Kurzynowski *Związki polityki społecznej z polityką gospodarczą*, w: Kurzynowski A. red. *Polityka społeczna*.

¹⁴ *Social policy* i *Sozialpolitik* niewątpliwie występują częściej od *societal policy*, *social politics* w anglosaskiej i *Gesellschaftspolitik* w niemieckiej literaturze. O *societal policy* wspomina m.in. H.J. Gans, mając na myśli polityczne oddziaływanie na społeczeństwo jako całość (*Social Science for Social Policy*, w: I.L. Horowitz red. *The Use and Abuse of Social Science*). Z. Ferge używa obu terminów w tytule swojej książki *A Society in the Making: Hungarian Social and Societal Policy 1945-75*. O *social politics* pisze m.in. D.F. Lindenfeld w *The Practical Imagination*, gdy wspomina o książce W.H. Riehla *Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Social-Politik* (pierwszy tom ukazał się w 1851 r.). Tytuł jednego z angielskich periodyków naukowych to *Social Politics: International Studies in Gender*,

Tabela 1: *Social* i *societal* oraz *policy* i *politics*

	<i>Policy</i>	<i>Politics</i>
<i>Social</i>	<i>Social policy</i>	<i>Social politics</i>
<i>Societal</i>	<i>Societal policy</i>	<i>Societal politics</i>

J. Rosner proponował, aby *Sozialpolitik* tłumaczyć jako „polityka socjalna” a *Gesellschaftspolitik* jako „polityka społeczna” przypisując przy tym inne znaczenie obu pojęciom. Polityka społeczna ma „wielkie zadania makroustrojowe, z zasadniczym celem przebudowy panującego systemu społecznoekonomicznego”, a polityka socjalna „ogranicza swe zamierzenia do poprawy zakresu i poziomu świadczeń społecznych”. Uważał on również, że jest jeszcze trzeci rodzaj polityki społecznej charakterystyczny dla ustroju socjalistycznego (gdzie dokonała się już zasadnicza zmiana struktury społecznej), którą Rosner nazywa również „społeczną” – jej zadaniem jest „planowanie rozwoju społecznego i optymalne osiąganie zakreślonych celów tego rozwoju”¹⁵. Z perspektywy tego stanowiska i obecnego czasu trzeba chyba stwierdzić, że pozostała nam już tylko polityka socjalna. Jak zatem tłumaczyć niemieckie *Sozialpolitik*? Jeśli kierować się radą Rosnera ogromna większość definicji niemieckich dotyczyłaby polityki socjalnej. Aby rozstrzygnąć ten problem proponuję przejrzeć dodatkową literaturę.

J. Danecki napisał, że „tradycyjna polityka socjalna zajmowała się sytuacją grup najbardziej upośledzonych... obserwujemy istotne przewartościowanie... badania polityki społecznej obejmować zaczynają swoim zasięgiem całą ludność kraju”. Nieco wcześniej w tym tekście pojawia się podobna myśl: „nasilać się zaczyna tendencja do przechodzenia od doraźnych i rozproszonych działań interwencyjno-ochronnych na rzecz łagodzenia poszczególnych kwestii socjalnych do tworzenia takiego systemu polityki społecznej, który mógłby zapewnić koordynację poczynań poszczególnych ośrodków decyzji w różnych dziedzinach, w różnych skalach i obliczanych na uzyskiwanie efektów w różnych horyzontach czasu”. Podstawowym punktem widzenia polityki społecznej jest „zorientowana na potrzeby ludzkie organizacja ładu gospodarczego, technicznego, przestrzennego, politycznego i sprawiedliwy układ stosunków w społeczeństwie”¹⁶. Polityka społeczna różni się więc „od wąsko pojętej polityki socjalnej, ograniczającej się do badania poszczególnych elementów poziomu życia w powiązaniu z istniejącym i postulowanym systemem świadczeń i służb socjalnych”¹⁷. Istotne też wydaje się w tym kontekście odróżnienie poziomu życia (głównie zagadnienie konsumpcji) i jakości życia (twórcza samorealizacja, rozwijanie i stosowanie zdolności i umiejętności oraz zagadnienia ponadindywidualne związane z organizacją życia zbiorowego)¹⁸. Poziom życia byłby domeną polityki socjalnej, a jakość życia – polityki społecznej.

W podobnym duchu wypowiada się J. Szczepański: warunkiem prowadzenia polityki społecznej, jako regulowania procesu rozwoju potrzeb jest osiągnięcie pewnego poziomu rozwoju gospodarczego, tj. takiego, gdy nie ma już problemu niezaspokojonych potrzeb rzeczywistych. Polityka socjalna to rozwiązywanie problemu zaspokojenia potrzeb rzeczywistych, a polityka

---

State & Society, a to kilka słów o nim na stronach OUP [it] examines political systems and cultural institutions through the lens of gender. It addresses changes in family, state, market, and civil society, employing several disciplines and drawing from a variety of cultures to illuminate these areas of research, jeden ze specjalnych numerów tego pisma (nr 3, t.4, 1997) miał za temat *Gender and Care Work in Welfare States* (<http://www3.oup.co.uk/socpol/scope/>). Wydaje się, że na gruncie niemieckim *Gesellschaftspolitik* było bardziej samodzielnym pojęciem, pisali o nim np. H. Achinger (*Sozialpolitik als Gesellschaftspolitik*), O. Kraus (*Grundfragen der Gesellschaftspolitik*), wspomina o nim J. Auleytner (*Polityka społeczna pomiędzy ideą a działaniem*, s. 22), krótkie omówienie zob. G. Kleinhenz w *Probleme wissenschaftlicher Beschäftigung mit der Sozialpolitik* (s. 35-37) lub J. Frerich w *Sozialpolitik* (s. 6-7).

¹⁵ J. Rosner *Teoria i praktyka polityki społecznej*, w: W. Anioł red. *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, s. 142-143.

¹⁶ J. Danecki *O postępie społecznym i polityce społecznej*, w: W. Anioł red. *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, s. 193,192,193.

¹⁷ Za A. Rajkiewicz *Polityka społeczna – problemy i zadania*, w: Anioł W. red. 1984 *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, s. 70

¹⁸ J. Danecki, op. cit., s. 187-188.

społeczna to regulowanie procesu rozwoju potrzeb (szczegóły tego stanowiska - patrz niżej). I. Sieńko uznaje natomiast, że polityka socjalna jest „skoncentrowana na rozdzielaniu świadczeń społecznych i dóbr...” a „jej dystrybutywny charakter czyni z niej tylko instrument działania, dobry – gdy podporządkowany konsekwentnie celom ogólnym i perspektywicznym, zły – gdy realizuje tylko zadania bieżące i pod naporem sytuacji”¹⁹. Aspekty instrumentalne wydają się być również istotne dla J. Supińskiej: „W tym ujęciu [polityka społeczna jako działalność przy pomocy nieodpłatnych świadczeń socjalnych] polityką społeczną jest tylko działalność tzw. sfery socjalnej, społecznej czy budżetowej, usług socjalnych czy infrastruktury społecznej... środki te są jedynie elementem najbardziej tradycyjnego instrumentarium polityki społecznej, gdy była ona przede wszystkim ratownictwem”²⁰. Wypowiedzi O. Krausa zamieszczone niżej są również bardzo sugestywne: polityka socjalna jako prawo pracy i zabezpieczenie społeczne, a polityka społeczna jako porządkowanie procesów społecznych funkcjonalne w stosunku do osiągania dobra ogółu. „Równowaga społeczna”, „harmonia, zdrowie i moc całości” to cele polityki społecznej wskazywane m.in. przez Thalheima i Günthera.

Odnosnie relacji między polityką socjalną i społeczną H. Achinger pisał: *die Sozialpolitik als Teil einer Gesellschaftspolitik*²¹. Wydaje się, że pewne relacje między nimi są niekiedy oceniane negatywnie, np.: „...<<polityka socjalna>> zaczyna dominować nad <<polityką społeczną>> sprowadzając jej humanistyczne ideały do poziomu, nomen omen, minimum socjalnego”²².

Ostatecznie odwołam się do „Leksykonu polityki społecznej”, gdzie politykę socjalną zdefiniowałem następująco: „środki, metody działania i instytucje, które służą wywieraniu bezpośredniego wpływu na materialne warunki życia, a przede wszystkim na poziom dochodów pieniężnych ludzi czy gospodarstw domowych..., w tym szczególnie tych o niskich zarobkach lub pozbawionych ich w ogóle” (Rysz-Kowalczyk 2001:118). Przedstawione koncepcje porządkuję w kolejnej tabeli.

Tabela 2: Polityka socjalna i polityka społeczna

	Polityka socjalna	Polityka społeczna
Przedmiot	Materialne warunki bytu, konsumpcja towarów i usług, dochody pieniężne, poziom życia	Spoleczeństwo, stosunki społeczne, organizacja życia społecznego, jakość życia
Cele	Poprawa materialnych warunków bytu (szczególnie najbiedniejszych), wzrost konsumpcji, „pokój socjalny”, łagodzenie kwestii socjalnych	Postęp społeczny, równowaga społeczna, porządek społeczny, dobro wspólne, moc narodu, harmonia między celami osobistymi i społecznymi
Środki	Bezekwiwalentne (w tym nieodpłatne) świadczenia społeczne	„instytucjonalizacja, formalizacja i organizowanie warunków życia dla całych zbiorowości”, środki: ekonomiczne, prawne, informacyjne, kadrowe
Sposoby działania	Doraźne ratownictwo, interwencja, ochrona za pomocą wytwarzania i rozdzielania świadczeń społecznych	Perspektywiczne zapobieganie, planowanie, zmienianie struktury społecznej
Adresaci	Grupy słabe względnie (np. pracownicy najemni) lub absolutnie (np. chorzy, bezdomni,	Spoleczeństwo jako całość, wszyscy obywatele

¹⁹ I. Sieńko *Polityka socjalna czy polityka społeczna?*, w: Piekara A., Supińska J. red. *Polityka społeczna w okresie przemian*, s.102.

²⁰ J. Supińska, op. cit., s. 9.

²¹ G. Kleinhenz, op. cit. s. 37.

²² A. Lipski *Między epistemologią a aksjologią*, s. 19.

	niesprawni)	
Wzajemne relacje między polityką socjalną i polityką społeczną	Rola instrumentalna, środek polityki społecznej, część polityki społecznej, nie powinna dominować nad polityką społeczną	Ogólne cele, wartości i zasady dla m.in. polityki socjalnej, obejmuje polityką socjalną, ale jest też czymś więcej

Trzeba zauważyć, że w polskiej literaturze proponowano także pojęcie „polityka makrospołeczna”, np. w klasyfikacji W. Anioła (patrz niżej) czy w tytule książki pod red. M. Olędzkiego (*Polityka makrospołeczna*). Takie podejście umożliwiłoby wyróżnienie również polityki mikrospołecznej i ewentualnie mezospołecznej. Istnieją co najmniej dwa sposoby interpretacji tego podziału: 1) rozróżnienie typu globalny - lokalny, 2) rozróżnienie na badanie działań czy decyzji indywidualnych - badanie związków między zmiennymi zagregowanymi (analogicznie do podziału na mikro i makroekonomię).

Jak więc rozstrzygnąć problem tłumaczenia terminu *Sozialpolitik*? Powyższe uwagi i przegląd definicji niemieckich przekonały mnie, że w większości przypadków ich autorzy mieli na myśli raczej politykę społeczną, a nie politykę socjalną. Tylko jeden z nich (O. Kraus) w samej definicji wyraźnie rozróżnił oba pojęcia, ale w taki sposób, jak się to czyni obecnie, dlatego tylko w tym przypadku przetłumaczyłem *Sozialpolitik* jako politykę socjalną. Przepuszczam, że stanowisko Rosnera wynikało z potrzeby wyraźnego odróżnienia polityki społecznej prowadzonej w państwach kapitalistycznych (wersja *welfare state* i rewolucyjna) od polityki społecznej prowadzonej w państwach socjalistycznych (planowanie rozwoju społecznego).

Pozostaje do omówienia podział na *policy* i *politics*. E.J. Meehan wskazywał, że potoczne znaczenie słowa *policy* to „wskazówki dla działania, intelektualne narzędzie użyteczne dla zaspokajania ważnych ludzkich potrzeb lub realizowania celów w środowisku”²³. Z kolei *politics* można uznać za praktyczne podążanie za owymi wskazówkami, chociaż w tym przypadku „zaspokajanie ważnych ludzkich potrzeb” często znika, a jako cel wskazuje się zdobywanie, utrwalanie i rozszerzanie władzy. Szczególnie zainteresowani tym rozróżnieniem są politologowie. L. Dziewięcka-Bokun konkluduje m.in.: „... przedmiotem polityki jako <<politics>> są zadania, przywileje, prawa i obowiązki... Polityka społeczna skupia w sobie <<policy>> wtedy, kiedy mówi o implementacji decyzji podejmowanych w trybie <<politics>>... administracja, planowanie, sprawy publiczne są związane z <<policy>>... władza, autorytet, sprzeczność, konflikt, uczestnictwo eksponuje <<politics>>”²⁴. Z kolei F. Ryszka proponuje podział doktryn politycznych na „optymistyczne” i „pesymistyczne”, z pierwszym nurtem wiąże zabiegi o zgodę i porozumienie oraz stawianie na rozum (*policy*), z drugim – konflikt i większy udział mocy (*politics*), a nieco dalej stwierdza: „... *politics* to <<politykowanie>> czyli <<uprawianie polityki>> jako działanie zbiorowe w interesie <<politykującej większości>>”²⁵. K.W. Frieske również wskazuje na możliwość interpretowania *policy* w kontekście „instrumentalnej sprawności realizacji celów” i utożsamiania jej ze strategią czy taktyką działania²⁶. Uwagi Ryszki mogą uzasadniać konwencję tłumaczenia pary *policy-politics* poprzez parę polityka-politykowanie, ale byłoby to wbrew polskiej tradycji politologicznej, w której centralnym pojęciem jest polityka, a nie politykowanie.

Na gruncie refleksji politykospołecznej S.M. Grzybowski wspomina o „politykowaniu społecznym”, co ma oznaczać „konkretną działalność polityczno-społeczną”, która nie mieści się w pojęciu polityki społecznej jako nauki, zaproponowanym przez Krzeczковского²⁷. Jest to więc po prostu polityka społeczna jako działalność. Tu bije źródło przytaczanych na wstępie rozróżnień J.

²³ E.J. Meehan *Economics and Policy Making: the Tragic Illusion*, s. 117.

²⁴ L. Dziewięcka-Bokun *Systemowe determinanty polityki społecznej*, s. 22.

²⁵ F. Ryszka *O pojęciu polityki*, s. 48,49.

²⁶ K.W. Frieske *Ideologiczne przesłanki polityki społecznej*, w: *Ideologiczne przesłanki polityki społecznej: strategie podziału, Socjologia problemów społecznych*, s. 1.

²⁷ S.M. Grzybowski *Wstęp do nauki polityki społecznej*, s. 19-20.

Supińskiej i T. Szumlicza. Widzimy też, że w obu propozycjach wyraźnie brakuje wymiaru *policy* w sensie wskazówek do działania, podkreślanego już przez Rychlińskiego (patrz niżej). Polityką społeczną byłyby więc wskazówki do działania, a politykowaniem społecznym byłyby działania podejmowane pod wpływem tych wskazówek. Zauważmy jednak, że politykowanie w sensie *politics* to coś innego niż politykowanie w ujęciu Grzybowskiego.

Dla tłumaczenia zwrotów z języka angielskiego i niemieckiego podział *policy-politics* nie ma jednak bezpośredniego znaczenia, ponieważ w języku niemieckim zawsze jest *politik* w złożeniu z *sozial* czy *Gesellschaft*, a w języku angielskim prawie zawsze jest *policy* w złożeniu z *social* lub *societal*. Interesujące jest w tym kontekście dość często używane wyrażenie *politics of social policy* (patrz. np. M. Sullivan *The Politics of Social Policy*, M. Mallard, S. Lee *The Politics of Social Policy in Europe*). Trudno bezpośrednio przetłumaczyć ten zwrot. M. Sullivan przedstawia m.in. wpływ działań i ideologii partii politycznych na kierunki polityki społecznej państwa. Daje to podstawę do wyróżnienia jeszcze jednego wymiaru. Wpływanie na politykę nie jest ani polityką społeczną, ani też polityką, politykowaniem czy „polityką polityczną” w sensie *politics*, jako walki o władzę w państwie i jej utrzymanie. Zjawisko to w parlamentarnych demokracjach nazywa się lobbieniem. Wpływanie na politykowanie/politykę społeczną/socjalną byłoby więc **lobbingiem społecznym/socjalnym**.

L. Dziewięcka-Bokun podkreślała znaczenie rozróżnienia *social policy* i *social politics*. Stwierdziła ona, że o *social politics* myślą zwykle autorzy niemieccy i skandynawscy, natomiast *social policy* jest tematem wypowiedzi autorów anglosaskich²⁸. Biorąc pod uwagę to, że polskie koncepcje były bliższe raczej niemieckim, można by sądzić, że nasze myślenie o polityce społecznej zdominowała kategoria *social politics*. Przesłanka tego wniosku jest jednak tylko częściowo prawdziwa. Autorzy niemieccy rzeczywiście koncentrują się na zagadnieniach konfliktu (*politics*), ale przed II Wojną Światową. W definicjach późniejszych trudniej znaleźć ten wątek. W polskich definicjach dominuje natomiast nurt *policy*, co jest szczególnie zrozumiałe zwłaszcza w przypadku tekstów z lat 1945-1989.

Czas już na przedstawienie przeglądu definicji i określeń polityki społecznej jako nie-nauki. Dzielę je na niemieckojęzyczne, anglojęzyczne i polskie, a w ramach tych kategorii wprowadzam porządek wg roku wydania dzieła, w którym się pojawiły.

Tabela 3: Definicje i określenia polityki społecznej jako nie-nauki

Autor	Treść definicji czy określenia	Data wydania źródła pierwotnego i/lub źródło cytowania
Obszar niemieckojęzyczny		
A. Wagner	„Przez politykę społeczną rozumiemy ogólnie taką politykę państwa, która za pomocą ustawodawstwa i administracji zwalcza niedomagania w dziedzinie procesu dystrybucji.”	1891, Kleinhenz 1970:31
W. Sombart	„Przez politykę społeczną rozumiemy takie środki polityki gospodarczej, które mają na celu lub pociągają za sobą zachowanie, wspieranie lub tłumienie pewnego systemu gospodarczego lub jego części.”	1897, Kleinhenz 1970:31
L. von Bortkiewicz	Polityka społeczna „jako wyrażone w ustawodawstwie i administracji stanowisko państwa wobec sprzeczności (antagonizmów) społecznych”	1899, Kleinhenz 1970:31
R. van der Borgh	„Polityka społeczna w ogólnym znaczeniu tego określenia jest całością środków mających na celu wspieranie dobra wspólnego poprzez wpływ na stosunki klas społecznych	1904, Kleinhenz 1970:32

²⁸ L. Dziewięcka-Bokun, op.cit., s. 23.

	należących do wspólnoty”	
O. von Zwiedineck-Südenhorst	Polityka społeczna „jako polityka skierowana na zabezpieczenie trwałego osiągnięcia celów społecznych”	1911, Kleinhenz 1970:34
L. Heyde	„Polityka społeczna jest zespołem wysiłków i środków, których pierwotnym celem jest dążenie do wpływu na wzajemne relacje między pozycjami i klasami oraz między nimi i władzami państwowymi zgodnie z wyobrażeniami wartości”	1920, Kleinhenz 1970:32
L. von Wiese	Polityka społeczna jako „obszar działania państwa (lub podobnej do państwowej władzy publicznej) wobec klas społecznych”, której „istotą jest dążenie do równowagi między wymogami etycznymi (szczególnie ze strony sprawiedliwości) i politycznymi roszczeniami władzy”	1921, Kleinhenz 1970:31
G. von Mayr	Pojęcie polityki społecznej „zasadniczo powinno być ograniczone do interwencji władzy publicznej” i wtedy obejmuje „celowy wpływ władzy publicznej na kształtowanie położenia różnych warstw społecznych” w szczególności wpływ publiczny „w interesie warstw potrzebujących ochrony”	1921 Kleinhenz:31-32
L. Spindler	Polityka społeczna jako „suma środków... poprzez które władza publiczno-prawna interweniuje - uwzględniając punkt widzenia całości - na korzyść klasy pracobiorców w stosunkach pracy lub w obszarach bezpośrednio z nimi związanych”	1922, Kleinhenz 1970:29
A. Amonn	Polityka społeczna jako „polityczne wysiłki i środki, których istota określona jest szczególnie przez słuzenie utrzymaniu i wzmocnieniu <i>wewnętrznych, materialnych</i> powiązań w społeczeństwie”	1924, Kleinhenz 1970:34
H. Greulich	Celem polityki społecznej jest „dopomóc człowiekowi pracy, aby wydobył się z niegodnego stanowiska, jakie zajmuje w życiu gospodarczym i zdobył prawa godności ludzkiej, przestał być rzeczą, a stał się indywidualnością. Najliczniejszej warstwie społecznej dać należy warunki istnienia i godności ludzkiej”	1924, Daszyńska-Golińska 1984:27
W. Weddingen	Polityka społeczna jako „ogół środków skierowanych na urzeczywistnienie celów społecznych, a także wpływ na wzajemne stosunki między grupami społecznymi” lub jako „polityka skierowana na integrację grup społecznych w społeczeństwo jako całość”	1930, 1967, Kleinhenz 1970:35
E. Günther	„Polityka społeczna jest działaniem w interesie ogółu (polityka) poprzez wpływanie na [jego] część (społeczna), ... polityka społeczna jest oddziaływaniem na część lub ze strony części w celu osiągnięcia harmonii, mocy i zdrowia całości”	1930, Kleinhenz 1970:35
A. Weber	„Polityka społeczna jest ogółem środków i instytucji, które w interesie społeczeństwa i jedności wspólnoty powinny wspierać wolność i godność ludzi pracy w połączeniu z trwałą poprawą ich stosunku do świata towarów”	1931, Kleinhenz 1970:38
F. Lütge	Polityka społeczna jako „całość środków, których sensem i zadaniem jest regulowanie stosunków między grupami	1932, Kleinhenz

	społecznymi i między nimi a całością, jak również stosunku całości do grup społecznych według systemowego stosowania jednolitych podstawowych idei socjalnych”	1970:32-33
K.C. Thalheim	Polityka społeczna jako „środki i wysiłki, które powinny chronić równowagę społeczną poprzez wpływanie na społeczną organizację narodu i wzajemne stosunki należących doń grup społecznych oraz na ich relacje do całości narodu i państwa”	1934, Kleinhenz 1970:35
A.L.H. Geck	Polityka społeczna jako „z jednej strony polityka porządku społecznego ..., z drugiej strony polityka dobrobytu społecznego [czyli taka, która „chce osiągać i utrzymywać pomyślność całości społecznej”] w myśl dobra ogółu... Polityka porządku życia zbiorowego ludzi”	1950, Kleinhenz 1970:35-36
G. Albrecht	Polityka społeczna jako „ogół instrumentów związanych z władzą (w nowszych czasach przede wszystkim państwową) dla ochrony tych grup społeczno-ekonomicznych, które wskutek swojej zależności ekonomicznej są szczególnie narażone na szkody, krzywdy, niebezpieczeństwa i kłopoty, w celu zabezpieczenia pokoju społecznego i przez to trwania i rozwoju narodu oraz państwa”	1955, Kleinhenz 1970:30
S. Wendt	„Porządek życia zbiorowego jako spójność społeczna całości stał się przedmiotem i celem polityki społecznej”	1959, Kleinhenz 1970:36
O. Neuloh (kontynuator idei O. von Zwiedineck- Südenhorsta)	Polityka społeczna jako „działanie skierowane na porządek społeczny i procesy uspołecznienia w celu zabezpieczenia (<i>Sicherung</i>) trwałego osiągnięcia celów społecznych”	1961, Kleinhenz 1970:35
I. Nachsen	„Praktyczna polityka społeczna przedstawia się jako ogół tych wszystkich środków, których bezpośrednim celem jest chronienie i wspieranie zagrożonych socjalnie warstw społecznych oraz przez to zapobieganie lub łagodzenie zaburzeń i konfliktów w przebiegu procesów społecznych”	1961, Kleinhenz 1970:39
L. Nelson	Polityka społeczna „to ogół tych wszystkich środków należących do przymusu prawnego, które dotyczą dystrybucji własności w społeczeństwie”	1964, Kleinhenz 1970:31
O. Kraus	„Podczas gdy polityka socjalna (<i>Sozialpolitik</i>) ma za przedmiot godne warunki pracy (prawo pracy) i ochronę dochodów (zabezpieczenie społeczne) grup społecznych, polityka społeczna (<i>Gesellschaftspolitik</i>) zmierza do uporządkowania procesu społecznego, co umożliwia mu samodzielne spełnianie funkcji realizowania dobra ogółu w stosunku do społeczeństwa i jego poszczególnych grup”	1964, Kleinhenz 1970:36
H. Lampert	Praktyczna polityka społeczna jako „takie działanie polityczne, które zmierza po pierwsze, do poprawy gospodarczej i społecznej pozycji większości osób słabych absolutnie lub relatywnie pod względem gospodarczym i/lub społecznym, poprzez zastosowanie środków uważanych za odpowiednie w imię	Lampert 1998:4

	podstawowych celów społecznych i socjalnych (swobodny rozwój osobowości, bezpieczeństwo socjalne, sprawiedliwość socjalna, równe traktowanie), ku którym zdąża społeczeństwo i po drugie, [zmierza] do zapobiegania występowaniu gospodarczych i/lub społecznych słabości wraz z ryzykami zagrażającymi egzystencji”	
Obszar anglojęzyczny		
A. Macbeath	„Polityki społeczne dotyczą właściwego uporządkowania sieci relacji między mężczyznami i kobietami żyjącymi razem w społeczeństwach lub zasad, które powinny rządzić działalnością jednostek i grup dopóki wpływa ona na życie i interesy innych ludzi”	1957, Gil 1992:8
W. Hagenbuch	„... można powiedzieć, że naczelnym motywem polityki społecznej jest pragnienie zapewnienia każdemu członkowi wspólnoty pewnych minimalnych standardów i pewnych możliwości”	1958, Titmuss 1977:29
E.M. Burns	“Zorganizowane wysiłki społeczeństwa, aby zaspokoić możliwe do zidentyfikowania potrzeby osobiste grup lub jednostek lub rozwiązywać ich społeczne problemy”	1961, Gil 1992:5
F. Lafitte	„... polityka społeczna jest próbą sterowania życiem społeczeństwa w takim kierunku, w którym nie podążałoby ono zostawione samemu sobie”	1962, Titmuss 1977:30
J.A. Ponsioen	„Polityka jest trwałą i przemyślaną działalnością skierowaną na odległe cele lub ideały, która urzeczywistnia się odpowiednio do warunków, możliwości, oporu, sił stymulujących i sił przeciwnych”, a polityka społeczna (<i>social welfare policy</i>) to „polityka mająca na celu reformowanie społeczeństwa, aby wyeliminować słabości jednostek lub grup w społeczeństwie. Stopniowo realizując się pomaga słabym ludziom, zapobiega słabościom, konstruuje lub poprawia dobre sytuacje”	1962, Gil 1992:8
K.E. Boulding	„...celem polityki społecznej jest budowanie tożsamości osoby w ramach pewnej wspólnoty, z którą jest związana... polityka społeczna jest tym, co jest skupione w instytucjach tworzących integrację i przeciwdziałających alienacji”. Polityka społeczna jako „te aspekty życia społecznego, które charakteryzują jednostronne transfery uzasadniane statusem lub prawomocnością, tożsamością lub wspólnotą, a nie wymiana, w wyniku której <i>quid</i> otrzymuje się <i>za quo</i> ”	1967, Gil 1992:6. 1967, Rein 1970:13
T.H. Marshall	Polityka społeczna „...oznacza politykę rządów dotyczącą działania mającego bezpośredni wpływ na dobrobyt obywateli przez dostarczanie im usług lub dochodu”, „Jest wiele sposobów klasyfikowania celów polityki społecznej, ale najwygodniejszym dla naszych obecnych zamierzeń jest odróżnienie trzech typów, które możemy nazwać eliminacją ubóstwa, maksymalizacją dobrobytu i osiągnięciem równości”	Marshall 1967:7, 1970:169
M. Rein	„... polityka społeczna jako planowanie w odniesieniu do	Rein 1970:5

	społecznych efektów zewnętrznych, redystrybucji, sprawiedliwego podziału świadczeń (<i>benefits</i>) społecznych, a szczególnie usług społecznych”	
H.E. Freeman, C.C. Sherwood	<p>“Badania polityki społecznej oznaczają zastosowanie metod i wyników badań społecznych w rozwijaniu i dokonywaniu wysiłków wspólnotowych, aby poprawić społeczne i fizyczne środowiska członków wspólnoty i polepszać ich psychiczne i fizyczne życie”²⁹.</p> <p>„W abstrakcyjnym sensie <u>polityka społeczna jest zasadą</u>, za pomocą której członkowie dużych organizacji i jednostek politycznych kolektywnie poszukują trwałych rozwiązań problemów, które ich dotyczą...</p> <p><u>Widziana jako wytwór</u>, polityka społeczna składa się z wniosków, do jakich doszły osoby zainteresowane polepszaniem warunków wspólnotowych i życia społecznego, a także naprawą dewiacji i społecznej dezorganizacji. Często ten wytwór ma formę dokumentu...</p> <p>... <u>polityka społeczna jest podstawowym procesem</u>, przez który trwale organizacje utrzymują stabilność i w tym samym czasie poszukują sposobów poprawy warunków dla swoich członków... polityki społeczne ... ciągle są modyfikowane w obliczu zmian warunków i wartości...</p> <p><u>Jako podstawa (<i>framework</i>) działania</u> polityka społeczna jest jednocześnie wytworem i procesem. Zakłada osiągalność dobrze określonej polityki, która ma być realizowana w kontekście potencjalnych zmian wartości, struktur i warunków grup, których dotyczy”</p> <p>(razem mamy pięć określeń, pierwsze nie wprost, podkreślenia R.Sz.)</p>	Freeman, Sherwood 1970:2-3
Ch.I. Schotland	„Polityka społeczna jest deklaracją (<i>statement</i>) dotyczącą społecznego celu i strategii lub uporządkowanym działaniem dotyczącym stosunków między ludźmi, wzajemnych relacji między ludźmi i ich rządem, stosunków między rządami, wliczając w to akty prawne, decyzje sądowe, decyzje administracyjne i najważniejsze zwyczaje (<i>mores</i>)”	1973, Gil 1992:5
H.J.Gans	“Przez <i>politykę społeczną</i> rozumiem każdą propozycję przemyślanej aktywności, która ma wpływać na działanie społeczeństwa lub którejś z jego części... Właściwie mówiąc przymiotnik społeczny nie jest konieczny, gdyż którakolwiek z polityk oddziałująca na więcej niż jedną osobę jest społeczna... Charakterystyczną cechą polityki społecznej jest jej skierowanie na coś, co można nazwać programową racjonalnością; stara się ona osiągać rzeczywiste cele poprzez programy instrumentalnych działań, których skuteczność może być udowodniona logicznie lub empirycznie. Z drugiej strony aktywność polityczna ze swej istoty akcentuje racjonalność polityczną, gdzie priorytet mają cele polityczne takie jak	Gans 1975:4-5

²⁹ Jest to definicja badań, ale również wyraźna wskazówka, jak autorzy mogliby sformułować definicję samej polityki społecznej.

	utrzymanie partii u władzy...”	
D.V. Donnison	“Wyróżniającym politykę jako <<społeczną>> jest... fakt, że zajmuje się ona dystrybucją zasobów, możliwości i szans życiowych między różne grupy i kategorie ludzi... i w konsekwencji... stosunkami między grupami w społeczeństwie, ich pozycją i szacunkiem dla siebie, ich władzą i dostępem do szerszych możliwości społecznych”	1975, Baldock i in. 1999:4-5
P. Townsend	„Najlepiej sobie wyobrazić politykę społeczną jako rodzaj projektu zarządzania społeczeństwem dla celów społecznych: można ją zdefiniować jako <i>ukryte, jak i wyrażone racjonalne podstawy, przez które instytucje i grupy społeczne są wykorzystywane lub powoływane do życia, aby zapewnić społeczne trwanie i rozwój</i> . Innymi słowy polityka społeczna jest zinstytucjonalizowaną kontrolą usług, agend i organizacji, służącą utrzymywaniu lub zmienianiu struktury społecznej i wartości”	Townsend 1976:6
B. Rodgers	Polityka społeczna jako „<<kolektywne działanie na rzecz społecznego dobrobytu>>”	Rodgers 1979:6
C. Jones	„Polityka społeczna stanowi próbę ingerowania i, w odniesieniu do niektórych kryteriów, <<poprawiania>> czy korygowania porządku społecznego”	1985, Levin 1997:25
T. Skocpol, E. Amenta	Polityki społeczne jako „<<działania państwa wpływające na społeczny status i szanse życiowe grup, rodzin i jednostek>>...”	Skocpol, Amenta 1986:132
D.G. Gil	„Polityki społeczne są przewodnimi zasadami sposobów życia, motywowanymi przez podstawowe i uświadomione ludzkie potrzeby. Są one wywodzone przez ludzi ze struktur, dynamiki i wartości ich sposobów życia i służą do ich podtrzymania lub zmiany. Polityki społeczne zwykle są, ale nie muszą być skodyfikowane jako instrumenty formalne i legalne. Wszystkie istniejące w danym społeczeństwie i w danym czasie polityki społeczne konstytuują wzajemnie powiązany, mimo to niekoniecznie wewnętrznie spójny system polityk społecznych. Polityki społeczne działają poprzez następujące zasadnicze procesy instytucjonalne i ich wielowymiarowe interakcje: rozwój, zarządzanie i konserwacja naturalnych i stworzonych przez człowieka zasobów; organizacja pracy i produkcji materialnych i niematerialnych dóbr i usług podtrzymujących i polepszających życie; wymiana i dystrybucja podtrzymujących i polepszających życie dóbr i usług oraz społecznych, obywatelskich i politycznych praw i obowiązków; rządzenie i jego uprawomocnienie; reprodukcja, socjalizacja i kontrola społeczna. Poprzez działania i interakcje między tymi zasadniczymi procesami instytucjonalnymi polityki społeczne kształtują następujące powiązane zmienne wynikowe sposobów życia: warunki życia jednostek, grup i klas; władzę jednostek, grup i klas; naturę i jakość stosunków między jednostkami, grupami i klasami; ogólną jakość życia”	Gil 1992:24-25
M. Kleinman,	„Definiujemy <<politykę społeczną>> jako interwencje	1993, Levin

D. Piachaud	rządu zaprojektowane, aby wpływać na zachowania indywidualne lub na dysponowanie zasobami lub na system gospodarczy w celu kształtowania społeczeństwa w pewien sposób”	1997:25
P. Spicker	„Polityka strukturalna: polityka, której intencją jest utrzymywanie lub zmiana wzorów stosunków społecznych. Określana czasem jako <<polityka społeczna>>” ³⁰	Spicker 1995:272-273
R.B. Dear	„Polityki społeczne są tymi zasadami, procedurami, kierunkami działania ustanowionymi w ustawie, w prawie administracyjnym i w przepisach urzędowych, które wpływają na społeczną pomyślność ludzi”	Dear 1995:2227
R.L. Barker	„Działania i zasady społeczeństwa, które kierują sposobem jego interweniowania i regulowania stosunków między jednostkami, grupami, społecznościami i instytucjami społecznymi. Te zasady i działania są rezultatem wartości i zwyczajów społecznych i w dużej mierze określają podział zasobów i poziom pomyślności członków społeczeństwa... polityka społeczna składa się z planów i programów... wykonywanych przez rząd, organizacje dobrowolne i ludzi w ogóle... [oraz] poglądów społecznych, których rezultatem są społeczne nagrody i ograniczenia”	Barker 1999:452
	„<<Polityka społeczna>> jest definiowana jako przemyślana interwencja państwa polegająca na redystrybucji zasobów wśród jego obywateli, aby osiągnąć dobrobyt”	Baldock i in. 1999:xxi
S. Miller	„ polityka społeczna [-] zasady i praktyka działalności państwa – włączając w to politykę państwa wobec prywatnych i dobrowolnych działań – związana z redystrybucją w celu osiągnięcia dobrobytu”	Miller 1999:14
J. Midgley	„... termin polityka społeczna ... odnosi się do rzeczywistych polityk i programów rządów, które dotyczą dobrobytu ludzi”	Midgley 1999:4
G. Esping-Andersen	„Polityka społeczna oznacza publiczne zarządzanie społecznymi ryzykami”, a jej główne cele to „łagodzenie nierówności i ubóstwa, zmniejszanie społecznego ryzyka i optymalizacja dystrybucji pomyślności”	Esping-Andersen 1999:36, 1994:711
E. Amenta	Polityka społeczna jako „odpowiedzi polityki państwowej na podstawowe ryzyka społeczne (<i>societal</i>) dla zatrudnienia, dochodu i ekonomicznego bezpieczeństwa”	Amenta 2000:40
Określenia polskie		
A. Szymański	„Przedmiotem polityki społecznej jest dobro warstwy pracy najemnej w ogóle, a w szczególności pracy fizycznej, lub inaczej, określenie właściwego stosunku między pracodawcami i pracownikami... polityka społeczna tym się różni od opieki społecznej, że ma do czynienia z masą, a nie z jednostkami, przede wszystkim ze zjawiskami pracy i pojęciem sprawiedliwości, a nie ze	Szymański 1925,1984:13

³⁰ Spicker definiuje *social policy* jako naukę o usługach społecznych (*social services*) i państwie opiekuńczym (*welfare state*), niemniej zauważa jej inne znaczenie, a przy haśle *societal policy* odsyła również do polityki strukturalnej.

	zjawiskiem ludzkiego życia, miłosierdzia i litości oraz, że częściej posługiwać się może przymusem”	
W. Zawadzki	Celem polityki społecznej jest podnoszenie „dobrobytu warstw pracujących przy umiarkowanej demokracji stosunków społecznych oraz rozwoju ustawodawstwa socjalnego”	1927, Rajkiewicz 1984:67
Z. Daszyńska-Golińska	„Naczelnym zadaniem polityki społecznej, podobnie jak wszelkiej polityki, jest postęp ogólnego dobrobytu. Służyć ona chce temu celowi, podnosząc dobrobyt [dalej także: „poziom moralny i umysłowy”] szerokich mas pracujących, przede wszystkim pracowników zależnych... Dokonuje się to za pośrednictwem reform... Reformy społeczne... złobić muszą sobie drogę w poglądach i urabiać moralność społeczeństwa, aby były umiejętnie stosowane i wykonywane... Podmiotem, który te reformy nakazuje i nadzoruje ich wykonanie... jest państwo... Polityka społeczna stwarza normy pracy i bytu dla pracowników żyjących w danym okresie czasu. Nie powinna wszakże zapominać o prawach dziedziczości”	Daszyńska-Golińska 1933,1984:31 -32
S. Rychliński	„Polityka społeczna jest to więc naukowo usystematyzowany zbiór wskazówek, jak usuwać a choćby łagodzić niesprawiedliwości i szkody płynące dla jednostki i społeczeństwa z ustroju pracy najemnej, oraz jak przeciwdziałać dalszemu narastaniu tych niesprawiedliwości i powstawaniu nowych szkód” ³¹	Rychliński 1938,1976:24 9
A. Rajkiewicz	„Polityka społeczna (zwana też polityką socjalną) to działalność państwa i innych podmiotów, kształtująca warunki pracy i bytu (warunki życia) ludności. Charakter, zakres, cele i metody polityki społecznej zależą od ustroju politycznego i poziomu rozwoju sił wytwórczych kraju”. „Obecnie w praktyce dydaktycznej naszą politykę społeczną definiuje się jako celową działalność państwa i innych podmiotów w dziedzinie kształtowania warunków życia ludności i stosunków międzyludzkich, zmierzającą do optymalnego zaspokojenie potrzeb ludzkich zgodnie z zasadami socjalistycznego systemu wartości, uwzględniających współzależność między postępow społecznym a wzrostem gospodarczym”. Polityka społeczna jako ta „sfera działania państwa oraz innych ciał publicznych i sił społecznych, która zajmuje się kształtowaniem warunków życia ludności oraz stosunków międzyludzkich (zwłaszcza w środowisku zamieszkania i pracy)”	Definicje polityki społecznej..., Rajkiewicz 1975,1984:71, Rajkiewicz 1998:27
K. Secomski	„Celem polityki społecznej i planowania społecznego jest zapewnienie - w drodze bezpośredniego kształtowania i pośredniego oddziaływania – wszechstronności postępu społecznego, powszechności i równego dostępu do świadczeń socjalnych oraz stopniowania i optymalizacji	1967, Rajkiewicz 1975,1984:69

³¹ Jest to przypadek pośredni między definicją polityki społecznej jako nauki a definicją polityki społecznej jako nie-nauki: polityka społeczna jest zbiorem wskazówek, a dopiero jedno z dookreśleń tego zbioru dotyczy czynności związanych z nauką tj. naukowej systematyzacji. Zbiór wskazówek - nawet naukowo usystematyzowany - trudno nazwać nauką.

	tempa pożądaných zmian społecznych”, „Polityka społeczna i programowanie rozwoju społecznego to działalność państwa (i określonych organizacji), mająca na celu najbardziej efektywne użycie środków materialnych dla podniesienia poziomu życia ludności i rozbudowy urzędów socjalnych, z finalnym założeniem stałego polepszania i korzystnych przemian w zakresie wszechstronnego zaspokojenia potrzeb indywidualnych i społecznych”	Definicje polityki społecznej...
W. Szubert	„Przez politykę społeczną rozumie się <i>celowe oddziaływanie państwa, związków zawodowych i innych organizacji na istniejący układ stosunków społecznych, zmierzające do poprawy warunków bytu i pracy szerokich warstw ludności, usuwania nierówności społecznych oraz podnoszenia kultury życia ...</i> Zmierza ona [koncepcja polityki społecznej jako pewnej całości] do objęcia wspólną nazwą <i>tych wszystkich zakresów działania, których bezpośrednim celem jest zaspokajanie ważnych potrzeb szerokich warstw ludności ...</i> Za podstawowy cel socjalistycznej polityki społecznej należy uznać ... <i>zaspokajanie potrzeb ludzkich w tym szerokim zakresie, który decyduje o prosperowaniu jednostek, a przez to o prawidłowym rozwoju całego społeczeństwa</i> ”. „... główne środki działania polityki społecznej obejmują: 1. Kształtowanie dochodów ludności poprzez kontrolowanie dochodów z pracy... oraz udostępnianie świadczeń pieniężnych... 2. Udostępnianie świadczeń rzeczowych... 3. Organizowanie usług... 4. Rozbudowę urzędów służących zaspokajaniu potrzeb całych zespołów ludzkich... 5. Organizowanie współżycia i samorządnych form działalności...”	Szubert 1979:30,34,36 , 1980,1997:73 -74
J. Rosner	Polityka społeczna to „działalność państwa i organizacji społecznych w dziedzinie kształtowania warunków życia i pracy zmierzająca do optymalnego zaspokojenia indywidualnych i społecznych potrzeb ludności, oparta na zasadzie socjalistycznego egalitaryzmu [marksistowska zasada podziału według ilości i jakości pracy]”	Rosner 1979,1984:14 9
J. Danecki	„W ujęciu najszerszym rozumie się politykę społeczną jako umiejętność wyboru podstawowych celów rozwoju społecznego na bliższą i dalszą metę i ustalenia – zgodnie z nimi – kryteriów oceny bieżącej działalności publicznej. W węższych ujęciach polityka społeczna rozumiana jest jako działalność bezpośrednio organizująca poprawę warunków pracy i życia, lub też, jako sztuka regulowania stosunków społecznych w mniejszej i szerszej skali”. „Główną troską polityki społecznej było zawsze łagodzenie upośledzeń i napięć, wywoływanych przez funkcjonowanie mechanizmów ekonomicznych. Dzisiaj akcent przesuwają się na szeroko pojętą profilaktykę, na szukanie możliwości usuwania źródeł istniejących	Danecki 1980,1984:19 1,194, 186

	<p>problemów społecznych i zapobieganie powstawaniu nowych. ... polityki społecznej – rozumianej jako celowe organizowanie postępu społecznego...”. Cele można wywnioskować z kryteriów oceny rozwoju społecznego: „poprawa warunków życia i doskonalenie stosunków społecznych”</p>	
J. Szczepański	<p>„Polityka społeczna powstała jako metoda i teoria przewycięzania niedostatku, jako szukanie sprawiedliwości w społeczeństwie i zapewnienie warunków życia we względnym dobrobycie wszystkim obywatelom państwa bez względu na ich pozycję w społeczeństwie, poziom wykształcenia i wykonywany zawód. Była więc przede wszystkim działaniem na rzecz klas ekonomicznie słabszych; była dążeniem do stworzenia możliwości zaspokajania potrzeb, bez kwalifikowania tych potrzeb... bez wdawania się w rozróżnianie potrzeb rzeczywistych i pozornych. Zajmując się raczej klasami upośledzonymi miała do czynienia przede wszystkim z niezaspokojonymi potrzebami rzeczywistymi. Jej głównym zamierzeniem było rozwijać potrzeby rzeczywiste i stwarzać warunki ich zaspokajania... Proponowana tutaj koncepcja polityki społecznej... [która] zajmuje się sprawami bytowymi, konsumpcją wszystkich klas społecznych i zmierza przede wszystkim do regulowania procesu rozwoju potrzeb. Jest to zagadnienie podstawowe, a zadanie polega na tym, aby rozwój potrzeb utrzymać na poziomie potrzeb rzeczywistych, rozsądnie ograniczać powstawanie potrzeb otoczkowych i nie dopuszczać do rozwoju potrzeb pozornych... Polityka społeczna zmierzająca do kierowania procesem rozwoju potrzeb jest więc polityką społeczeństw o zaawansowanych gospodarkach, w których istnieją obiektywne możliwości zaspokajania potrzeb rzeczywistych i <<życia godnego w umiarkowanym dobrobycie>>... Zadaniem polityki społecznej i gospodarczej chcącej kierować rozwojem potrzeb będzie więc <i>tworzenie stylu życia</i>, sposobu życia, akceptowanego na podstawie wiedzy o życiu uzyskanej w systemie oświatowym... w systemie kształcenia ustawicznego...”</p>	Szczepański 1981:336,337, 338
M. Ołędzki	<p>Definicja współczesnej polityki społecznej „jako zajmującej się <i>sterowaniem budową struktury społecznej socjalizmu</i>”, przy czym „<<budowa socjalistycznej struktury społecznej>> oznacza w obecnych warunkach... <i>celową działalność państwa i innych podmiotów społecznych zmierzającą do wywołania pożądaných zmian struktury społecznej... ogólnie określonych przez ideologię marksistowsko-leninowską, ale realizowanych stopniowo i kompleksowo przez planowy rozwój gospodarki narodowej i kształtowanie socjalistycznej nadbudowy</i>”, a „... <i>sterowanie jest wywoływaniem pożądaných zmian struktury</i>”</p>	Ołędzki 1981:238,75- 76,238

I. Sieńko	„Tak ujmowana polityka społeczna... bliska jest koncepcji sterowania procesami społecznymi... Jej celem praktycznym winno być zatem takie ułożenie warunków życia i pracy, w których człowiek mógłby harmonijnie realizować swoje osobiste cele i znajdować motywację do pracy na rzecz społeczeństwa. Polityka socjalna, skoncentrowana na rozdzielaniu świadczeń społecznych i dóbr nie jest w stanie tych celów zrealizować... W przeciwieństwie do tego cechą charakterystyczną szeroko pojętej polityki społecznej jest jej integratywny charakter, wyrażający się w takim sterowaniu procesami społecznymi, które zapewnia sprawne funkcjonowanie całych zbiorowości i przebieg procesów gospodarczych oraz określa jasno miejsce i rolę jednostki w społeczności, stwarza podstawy jej harmonijnego rozwoju psychospołecznego, co zapobiega zjawiskom dezintegracji i napięciom społecznym”	Sieńko 1986:102-103
S. Czajka	„ <i>polityka społeczna jako działalność praktyczna...</i> stanowi... szeroki zespół <i>celowych i planowych</i> działań państwa socjalistycznego i jego organów władzy... oraz organów administracji państwowej..., organizacji społecznych i zawodowych, instytucji wyspecjalizowanych w świadczeniach określonych usług społecznych oraz zakładów pracy zmierzających do: systematycznej poprawy warunków bytu i pracy społeczeństwa, usuwania i łagodzenia występujących nierówności społecznych, kształtowania prawidłowych stosunków międzyludzkich w życiu społecznym, a także eliminowania źródeł powstawania i przeciwdziałania przejawom patologii społecznej, przy użyciu dostępnych środków materialnych i instrumentów społecznych, optymalnie wykorzystanych i zastosowanych zgodnie z socjalistycznymi zasadami współżycia społecznego”	Czajka 1986:17
J. Supińska	„Pojęcie polityki społecznej można starać się sprecyzować określając przedmiot, cele, środki i podmioty polityki społecznej... jej naczelne zadanie... obrona człowieka przed niezaspokojeniem jego potrzeb, początkowo najbardziej elementarnych, niezbędnych dla fizycznego przetrwania, a następnie także potrzeb rozwojowych, co prowadzi – w działalności pewnych instytucji i sił społecznych... do formułowania coraz bardziej przemyślanych i kompleksowych programów postępu społecznego...”. Zasięgiem przedmiotowym polityki społecznej są „cztery wielkie sfery życia, a mianowicie: 1) pracy, 2) dobrobytu, 3) kultury społecznej i 4) ładu społecznego”, „... <i>differentia specifica</i> polityki społecznej... to, co wpływa znacząco na ewolucję i zaspokojenie potrzeb, to, co grozi przyjętej koncepcji postępu społecznego lub ją urealnia”. Podmioty polityki społecznej „używają środków prawnych, ekonomicznych, informacyjnych i kadrowych”. Cechą środków stosowanych przez politykę społeczną obok	Supińska 1991a:7,8,9, 163

	„nieodpłatnych świadczeń socjalnych” jest „... dążność do instytucjonalizacji, formalizacji i organizowania warunków życia dla całych zbiorowości”, „... polityka społeczna omalże bez przerwy zmierza do wpływania na ludzkie zachowania (bo zaspokajanie potrzeb łączy się z reguły z jakimiś zachowaniami)...”	
B. Szatur-Jaworska, G. Firlit-Festnak	„Celowa działalność państwa i innych organizacji w dziedzinie kształtowania warunków życia i pracy ludności oraz stosunków społecznych, mająca na celu między innymi zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego, zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu, zapewnienie ładu społecznego”	Szatur-Jaworska, Firlit-Festnak 1994:3
L. Dziewięcka-Bokun, J. Mielecki	„Działania polityki społecznej obejmują dwie sfery. Sfera socjalna ... [-] sfera konsumpcji i podziału... promocja produktywności ... [-] <<inwestycje w rozwój człowieka>>, <<inwestycje w kapitał ludzki>>”	Dziewięcka-Bokun, Mielecki 1994:12
E. Wnuk-Lipiński	„Szeroko rozumiana polityka społeczna może być określona jako nieustanne, zorganizowane i świadome działanie nakierowane na utrzymywanie względnej równowagi między dwiema wartościami: wolnością i równością”, „Polityka społeczna w najbardziej ogólnym sensie jest procesem redystrybucji dóbr i usług wedle pewnych normatywnych założeń (zwanymi często <<sprawiedliwością społeczną>>), jest to proces wprowadzany przez te siły, które kontrolują priorytety takiej redystrybucji”, „Polityka społeczna rozumiana jako proces redystrybucji jest więc podejmowana w celu <<korekcji>> tych procesów gospodarczych i społecznych, które naruszają zespół wartości definiowanych jako sprawiedliwość społeczna”... „Proces redystrybucji oznacza w istocie tyle, realokacja dóbr i usług odbywa się na rzecz jednych grup społecznych kosztem innych grup społecznych”	Wnuk-Lipiński 1996:62,63
B. Kańtoch, B. Szatur-Jaworska	„Przedmiotem zainteresowania polityki społecznej są potrzeby, ich rodzaje, stan i sposób ich zaspokojenia z punktu widzenia jej celu generalnego, jakim jest postęp społeczny”	1996, Rajkiewicz, Supińska, Książkowski 1998:43
L. Dziewięcka-Bokun	„Nowoczesna polityka społeczna w praktycznym wymiarze dotyczy... zaspokajania podstawowych potrzeb przez zaopatrywanie w dobra i usługi, zwłaszcza w dziedzinie leczenia, opieki i pomocy społecznej, edukacji, mieszkalnictwa i dochodów... kontroli stanu stosunków społecznych opartych na różnicach statusów: ekonomicznego i socjalnego, jak na przykład ochrona pracowników i konsumentów, zmniejszanie różnic między klasami i grupami społecznymi w dochodach i poziomie edukacji... zarządzaniem konfliktami generowanymi przez podsystem społeczny i jego obszar graniczny z podsystemami politycznym i gospodarczym”	Dziewięcka-Bokun 1999:192
T. Kowalak	Polityka społeczna „jako sfera działań państwa, innych podmiotów publicznych oraz społecznych organizacji	Kowalak 2000:9,

	pozarządowych, mająca na celu kształtowanie godnych warunków życia ludności i poprawnych stosunków międzyludzkich”. „Współczesne państwo dźwiga główny ciężar przeciwdziałania powstawaniu i rozszerzaniu się grup marginalnych... W ostatecznym ujęciu ich [państwowych systemów zabezpieczenia społecznego] zadaniem jest zachowanie spokoju społecznego, a <i>implicite</i> przeciwdziałanie procesom społecznej marginalizacji”	Kowalak 1998:197
J. Auleytner	„... polityka społeczna to działalność państwa, samorządu i organizacji pozarządowych, której celem jest wyrównywanie drastycznych różnic socjalnych między obywatelami, dawanie im równych szans i asekurowanie ich przed skutkami ryzyka socjalnego”	Auleytner 2000:169
A. Kurzynowski	„Polityka społeczna to działalność państwa, samorządu i organizacji pozarządowych zmierzająca do kształtowania ogólnych warunków pracy i bytu ludności, prorozwojowych struktur społecznych oraz stosunków społecznych opartych na równości i sprawiedliwości społecznej, sprzyjających zaspokajaniu potrzeb społecznych na dostępnym poziomie”	Kurzynowski 2001:11
R. Szarfenberg	„Działalność publiczna, której zamierzone cele i osiągnane rezultaty dotyczą warunków, poziomu i jakości życia społeczeństw jako całości, a także wybranych zbiorowości osób, rodzin czy gospodarstw domowych”.	Firlit-Fesnak, Oberloskamp 2001:27 ³²

Definicje opisowe

Większość definicji z powyższej tabeli w definiensie określa konotację pojęcia „polityka społeczna”. Innym sposobem definiowania jest wyliczanie desygnatów (definicje opisowe). Dlatego teraz zajmę się tym zagadnieniem. Pewną wskazówką w tym względzie jest posługiwanie się przez niektórych autorów liczbą mnogą, mamy więc raczej polityki społeczne, które razem niekoniecznie stanowią jedną całość czy spójny system. Ważność tego zagadnienia podkreślają M. Lavalette i A. Pratt: „Dla nas mówienie o <<jednej polityce społecznej>> zakłada, że rząd lub partia polityczna ma wyraźną wizję tego, co konstytuuje dobre społeczeństwo. Niezależnie od charakterystyk, jakie może posiadać ta wizja, każdy z programów w poszczególnych obszarach zdrowia, edukacji, mieszkalnictwa, gospodarki, opodatkowania itp. powinien być strukturalizowany w taki sposób, aby umożliwić zrealizowanie całej wizji”³³. Taka polityka społeczna miała być obecna przy reformie prawa ubogich w 1834 oraz podczas reform ustanawiających *welfare state* w myśl założeń Beveridge’a, a okres dominacji polityki konserwatystów w latach 1980. autorzy ci interpretują jako powrót do społecznej i ekonomicznej filozofii roku 1834.

Spójrzmy teraz na kilka propozycji, które uznają za próby konstruowania listy desygnatów pojęcia polityki społecznej. M. Hill w *Understanding Social Policy* pisał o zabezpieczeniu społecznym, osobistych usług społecznych (dostarczane przez władze lokalne), usługach zdrowotnych, edukacji, zatrudnieniu i mieszkalnictwie, a także wspomina o polityce transportowej, jako dziedzinie, w której powstają kwestie społeczne. W książce dotyczącej porównań międzynarodowych (*Social Policy. A Comparative Analysis*) ten sam autor jako specyficzne obszary polityki społecznej potraktował: podtrzymanie dochodów, politykę zdrowotną, pomoc

³² Sformułowałem tę definicję przy pracach nad *Leksykonem polityki społecznej*, choć jej tam nie zamieszczono (ze względu na zmianę koncepcji jednego z haseł). Nie przywiązuję do niej jakiegś szczególnej wagi. Stworzyłem ją dla potrzeb leksykonu, miała być prosta, syntetyczna i sprawozdawcza.

³³ M. Lavalette i A. Pratt *Introduction*, w: pod tychże red. *Social Policy. A Conceptual and Theoretical Introduction*, s. 5.

społeczną, politykę mieszkaniową, politykę zatrudnienia, politykę edukacyjną, politykę ekologiczną.

W polskim podręczniku do polityki społecznej z 1979 r. znajdujemy: politykę kulturalną, politykę kształcenia, politykę ludnościową, społeczne aspekty polityki mieszkaniowej, społeczne aspekty polityki zatrudnienia, ochronę pracy, ubezpieczenie społeczne, ochronę zdrowia, opiekę społeczną, system rehabilitacji inwalidów. Do tego mniej jednoznacznie nazwane tematy: społeczne problemy rodziny i warunki bytu rodzin, społeczne problemy pracy, społeczne problemy konsumpcji – polityka konsumpcji, problemy patologii społecznej. T. Szumlicz wszystkie te dziedziny interpretuje jako polityki społeczne³⁴.

W jednym z nowszych podręczników angielskich część szczegółową poświęcono transferom pieniężnym, edukacji i szkoleniom, polityce zdrowotnej, opiece społecznej (osoby starsze i niepełnosprawne), opiece i ochronie dzieci, polityce mieszkaniowej, polityce prawa i porządku oraz karnej, zielonej polityce społecznej (sprawy środowiska) oraz polityce wobec sztuki i kultury³⁵. Z kolei w podręczniku amerykańskim znajdujemy: politykę dobrobytu dziecka i rodziny, podtrzymywanie dochodu i pomoc dochodową, ubezpieczenie społeczne, politykę społeczną wobec osób starszych, ochronę zdrowia, politykę mieszkaniową, polityki na rzecz niepełnosprawnych, system penitencjarny, politykę zatrudnienia i pomoc społeczną, edukację i politykę rozwoju miast³⁶.

H. Lampert dzieli jedną z części swojego podręcznika na działy: ochrona pracowników najemnych, polityka rynku pracy, demokracja przemysłowa, system ubezpieczeń społecznych, pomoc społeczna, polityka mieszkaniowa, polityka rodzinna, pomoc dla młodzieży i osób starszych, polityka zorientowana na klasę średnią, polityka majątkowa.

Są w tej dziedzinie kontrowersje, na które zwracano uwagę także w określeniach przytoczonych w tabeli 3. Pierwsza z nich dotyczy tego, czy opieka społeczna jest częścią polityki społecznej. Nie wiem czy Szymański miał na myśli również publiczną opiekę społeczną, ale z pewnością myślał o niej S. Rychliński, który miał podobne wątpliwości, a ostatecznie uznał, że publiczna i niepubliczna opieka społeczna ma za zadanie uzupełniać politykę społeczną³⁷. W. Szubert pisał, że kontrowersje tego typu dotyczyły polityki oświatowej i ludnościowej³⁸. W tym pierwszym przypadku argumentem była zasadnicza trudność opanowania rozległej wiedzy specjalistycznej na temat różnych aspektów edukacji. Pogląd, że polityka oświatowa i kształcenia nie należy do zakresu polityki społecznej wyraził też W. Muszalski³⁹.

Komentuje te wątpliwości M. Hill: „Sam fakt, że trudno znaleźć powody zarówno za włączeniem, jak i wyłączeniem jej [edukacji] mówi nam coś o szczególnie arbitralnym procesie kategoryzowania polityk jako <<społecznych>>... konwencjonalny pogląd na temat granic polityki społecznej... może być otwarcie kwestionowany”⁴⁰. Przy czym informuje on też o tym, że w przypadku polityki mieszkaniowej i polityki zatrudnienia szczególnie mieszają się ze sobą zagadnienia z zakresu polityki społecznej i polityki gospodarczej. Podobną opinię mieli zapewne twórcy polskiego podręcznika z 1979 r., gdyż mowa tam o **społecznych** aspektach tych dwóch polityk tak, jakby należały one tylko częściowo do zakresu przedmiotowego polityki społecznej.

W. Szubert remedium na problemy tego rodzaju upatrywał w poszukiwaniu ogólnej koncepcji przedmiotu polityki społecznej (czyli jej definicji przez wskazanie konotacji)⁴¹ i sam zaproponował wyliczenie działów polityki społecznej, „polityk szczegółowych” oparte na „katalogu potrzeb uznawanych za ważne i wymagające zaspokojenia przez zorganizowaną akcję państwa i innych podmiotów”. Były to polityki: zatrudnienia, kształtowania dochodów z pracy,

³⁴ T. Szumlicz, op. cit. s. 20.

³⁵ J. Baldock i in. red. *Social Policy*.

³⁶ J. Midgley i in. red. *The Handbook of Social Policy*.

³⁷ S. Rychliński *Polityka społeczna*, w: P. Wójcik wyb. i wstęp 1976 S. Rychliński. *Wybór pism*, s. 252-254.

³⁸ W. Szubert *Teoretyczne problemy polityki społecznej*, w: *Polityka społeczna XX w. Wacław Szubert*, s. 62-63.

³⁹ J. Auleyner, J. Danecki red. *Teoretyczne problemy nauki o polityce społecznej*, s. 116.

⁴⁰ M. Hill *Social Policy. A Comparative Analysis*, s. 3.

⁴¹ W. Szubert, op. cit., s. 62.

ochrony pracy oraz ochrony środowiska, zabezpieczenia społecznego, ochrony zdrowia, mieszkaniowa, organizowania wypoczynku i czasu wolnego od pracy (Szubert 1979:46-47).

Polski podręcznik z lat 90. (Rajkiewicz i in. 1998) nie skupia już uwagi na politykach, ale konsekwentnie na kwestiach społecznych (ludnościowa, ubóstwa, edukacyjna, pracownicza, bezrobocia, czasu wolnego i wypoczynku, mieszkaniowa, ekologiczna, zdrowia). Podobne podejście znajdujemy w kolejnym podręczniku (Auleytner, Głębicka 2001), gdzie opisano następujące „kwestie socjalne”: bezrobocia, ubóstwa, edukacyjną, mieszkaniową, bezdomności, zdrowia, AIDS, alkoholizmu, narkomanii, migracji, rolną, ekokwestię, prostytutce, samobójstw, żebractwa oraz rodziny, przemocy w rodzinie, dziecka, przestępczości wśród nieletnich, niepełnosprawnych, osób starych i mniejszości narodowych. Jest to zasadnicza zmiana perspektywy, która ma wiele konsekwencji, np. koncentrujemy uwagę już nie tylko na tym, na co wskazuje się w oficjalnych i publicznych politykach. Poza tym są one już tylko jednym z wielu - chociaż dominującym - instrumentem kolektywnego radzenia sobie z tym, co uznano za kwestie społeczne. Konsekwencje tej zmiany zasługują na osobne studium. Perspektywa tego rodzaju jest charakterystyczna dla socjologii i ekonomii problemów społecznych (np. Czekał i in. 1998, Frieske, Poławski 1999, Sharp i in. 1998, Le Grand i in. 1992). Listy problemów w tych książkach trochę się jednak różnią, dodatkowo - w stosunku do podręcznika Rajkiewicza i in. oraz Auleytnera i Głębickiej - omawia się tam również m.in.: nierówność, dyskryminację, przestępczość, marginalność, wykluczenie, monopol i władzę wielkich korporacji, inflację, dług publiczny⁴². Tu z kolei napotyka się na złożone zagadnienie odróżnienia kwestii społecznych od problemów społecznych, a także desygnatów obu tych terminów od tego, co jest kwestią lub problemem niespołecznym. Ogólniej, układem odniesienia jest teraz teoria kwestii społecznej, a nie teoria polityki społecznej. Jeżeli za główny klucz do zrozumienia polityki społecznej uznamy kwestie społeczne, to teoria polityki społecznej będzie po prostu teorią kwestii społecznych.

Na niebezpieczeństwa związane z tą perspektywą wskazywał już dawno C. Wright Mills w artykule z 1943 r. pt. „Zawodowa ideologia patologów społecznych”, np. niski poziom abstrakcji, unikanie szerszych zagadnień strukturalnych, koncentracja na rozproszonych faktach empirycznych, bezkrytyczne przyjmowanie pewnego systemu wartości (Mills 1943, 1985:185-201). Interesujące, że A. Lipski przypomina artykuł Millsa w roku 1999 stwierdzając, że polska polityka społeczna jako nauka nie oparła się tym niebezpieczeństwom. Jako symbol tej słabości wskazuje on koncentrowanie się na zagadnieniach minimum socjalnego i posługiwanie się bardzo zawężoną koncepcją kultury, gdy mowa o polityce kulturalnej.

Mamy więc dwa generalne podejścia do wyliczania desygnatów polityki społecznej: **lista polityk** oraz **lista kwestii społecznych** bądź **problemów społecznych**. Interesujące, że dość systematycznie wśród kwestii lub problemów nie wymienia się niektórych przynajmniej polityk, oskarżanych czasem o to, że mają negatywne i sprzeczne z intencjami konsekwencje, a więc to one właśnie są problemami, np. L. Balcerowicz mówi o „antyspołecznej polityce socjalnej” (2002, patrz też książki znanych krytyków państwowej polityki społecznej Gilder 2001 i Murray 1994). Skąd ta zawężona perspektywa? Czy wyjaśnieniem nie jest znowu zawodowa ideologia patologów społecznych? Można interpretować **polityki społeczne jako społeczne odpowiedzi na poszczególne problemy/kwestie**, co wydaje się na pierwszy rzut oka kompromisowym rozwiązaniem. Polityka będąca odpowiedzią na jeden problem nie musi być neutralna, jeśli chodzi o inne problemy.

Na listach polityk można poszukiwać prototypów, a więc takich obiektów, które pojawiły się jako pierwsze bądź ich zawieranie się w zakresie znaczeniowym pojęcia „polityka społeczna”

---

⁴² Nowy układ odniesienia można uzyskać skupiając się na pewnych aktywnościach, uznawanych za codzienne czy dominujące w danym społeczeństwie. M. Cahill w książce pod znaczącym tytułem „Nowa polityka społeczna” (1994) pisze o komunikowaniu (nowe technologie przekazywania informacji), oglądaniu (telewizja), podróżowaniu (transport), robieniu zakupów, pracy i zabawie (czas wolny). Niemniej tematem przewodnim pozostają nowe nierówności w tych dziedzinach: brak mobilności, niedostępność i wykluczenie, a także dwie wizje relacji między państwem i jednostką – konsumenci usług czy obywatele korzystający z usług (tamże:173). Jak widać jest to pomysł na przedstawianie starego problemu (nierówność) w nowym kontekście.

nie było dotąd kwestionowane. Czy nie są takimi obiektami publiczne prawo i administracja w dziedzinie ochrony pracy najemnej i tradycyjnych ubezpieczeń dla pracowników najemnych w przemyśle (na wypadek utraty dochodu z pracy w wyniku niesprawności spowodowanej chorobą, wypadkiem czy starością)? Jeśli ten pogląd byłby niekontrowersyjny, to stanowiłby podstawę do poszukiwania cech definicyjnych polityki społecznej właśnie wśród cech jej prototypów (choć zestawów takich cech może być dużo). O włączeniu do zakresu znaczeniowego „polityki społecznej” kolejnych desygnatów decydowałoby to na ile zaproponowane obiekty są podobne do prototypów (czy posiadają wyróżnione cechy definicyjne bądź większość z nich, a jeśli je posiadają, czy w wystarczającym stopniu, o ile cechy te są stopniowalne).

Klasyfikacje definicji

Ostatnim elementem mojego przeglądu będzie przedstawienie dotychczas sformułowanych podziałów definicji polityki społecznej jako nie-nauki. W literaturze porównywanie zastanych definicji i koncepcji polityki społecznej służy zwykle dwóm celom (często jednocześnie): **opisowi i klasyfikacji** oraz **krytyce i sformułowaniu kolejnej definicji**. Postępuje tak na przykład K. Krzeczkowski, wyróżniając następujące typy określeń polityki społecznej:

- wychodzące „z założenia braków w istniejącym ustroju i pragnienia usunięcia ich” (przypisał tu definicje A. Wagnera, G. Schmollera i R. van der Borght’a),
- „dotyczące formalnej strony opisywanych zjawisk społecznych... traktujące politykę społeczną jako pewną metodę działania niezależnie od dziedzin, w których się przejawia” (definicje L. von Bortkiewicza i I. Jastrowa),
- biorące „za punkt wyjścia ... cele polityki społecznej” (definicje R. van der Borght’a, W. Sombarta, O. von Zwiedineck-Südenhorsta, A. Amonna) (Krzeczkowski 1930,1984:38,39,40).

Kryterium podziału są tu pewne elementy treści definicji, ogólnie zaś przedmiot działania (braki ustrojowe), metody działania i jego cele (należy tu również pierwsza kategoria, gdyż za cel można uznać usunięcie braków ustrojowych). Sam Krzeczkowski definiował politykę społeczną jako naukę.

Inne przykłady podejść, które zaowocowały podobnymi klasyfikacjami czy typologiami. Z. Daszyńska-Golińska pisała o różnych **sposobach traktowania** polityki społecznej (1933,1984:33):

- „1. Ze stanowiska etyki, jako zagadnienie sprawiedliwości społecznej (Wiese, Szymański, Caro).
2. Ze stanowiska prawa, jak czyni to A. Wagner...
3. Jako wyraz stosunku państwa do antagonizmów ekonomicznych wśród poszczególnych klas ludności.
4. Przez utożsamienie polityki społecznej z ustawodawstwem robotniczym (Kaskel).
5. Ze stanowiska gospodarczego jako utrzymywanie równowagi między pracodawcami i pracobiorcami, a nawet jako sposób rozpowszechniania własności (Nelson).”

Trudno z tego podziału wywnioskować jego kryterium. Wskazano raczej niektóre z definicji jako typowe, byłyby to więc klasyczna typologia.

Klasyfikacja S.M. Grzybowskiego dotyczy „teorii polityki społecznej” i składa się z następujących pozycji (Grzybowski 1948:15-24):

- teorie agregatowe – „uważające politykę społeczną tylko za mechaniczny zbiór (prosty agregat) poszczególnych tzw. kwestii społecznych...” (podejścia J.C.L. Simonde de Sismondi’ego, T. Carlyle’a),
- systemizujące – przypisani tu autorzy „szukają definicji ogólnej, nadającej to samo piętno wszystkim kwestiom społecznym” (definicje L. von Bortkiewicza, A. Wagnera, G. Schmollera, L. Heyde’go, O. von Zwiedineck-Südenhorsta, C.W. Guillebauda, P. Struve’go, H. Greulich, A. Szymańskiego, Z. Daszyńskiej-Golińskiej, W. Zawadzkiego),
- częściowe – „...mówiąc o polityce społecznej myśli tylko o pewnym konkretnym ustroju, w danej chwili na pewnym obszarze panującym, o pewnym konkretnym terenie socjalnym oraz o pewnych konkretnych dążeniach... Uogólniają... zjawisko historyczne” (koncepcja E. Heimanna),

- ogólne – próby „stworzenia definicji tak szerokiej, aby treść polityki społecznej można było ująć ogólnie, wskazując na wszystkie czynniki i cele, które się wysuwają” (definicja K. Krzeczковского).

Kryteriami tej klasyfikacji jest forma definicji (wyliczające desygnaty / formułujące konotację) oraz zakres ich stosowania (tylko do pewnego czasu i miejsca / uniwersalne). Interesujące, że podejścia wyróżniające modele polityki społecznej można interpretować jako teorie częściowe z podziału przedstawionego przez Grzybowski. Problem z ostatnią kategorią jest taki, że definicja Krzeczковского nie była uniwersalna w tym sensie, że definiował on jedynie politykę społeczną – naukę, czyli jego definicja nie obejmowała polityki społecznej jako praktyki pozanaukowej. Można próbować interpretować przedmiot polityki społecznej – nauki określony w tej definicji jako politykę społeczną – działanie, ale równie dobrze można twierdzić, że Krzeczkowski uznał, iż polityką społeczną jest **tylko** polityka społeczna - nauka.

Z kolei G. Kleinhenz proponuje taki podział (1970:29-39), definicje:

- wiążące politykę społeczną z kwestią robotniczą (R. van der Borgh, L. Spindler, G. Schmoller, H. Herkner, L. Heyde, G. Albrecht);
- wskazujące na sprzeczności (antagonizmy) społeczne jako ogólny przedmiot działalności społeczno-politycznej (L. von Bortkiewicz, A. Wagner, L. von Wiese, G. von Mayr, O. von Zwiedineck-Südenhorst, F. Lütge, A. Günther);
- poprzez wskazywanie ogólnych celów społeczno-politycznych
  - związane z danym czasem i miejscem warunki społeczne uznawane za dziedzinę ogólnej polityki wobec społeczeństwa (*Gesellschaftspolitik*) (O. von Zwiedineck-Südenhorst, A. Amonn, W. Weddingen),
  - jako polityka porządku społecznego lub wobec społeczeństwa jako całości (*Gesellschaftspolitik*) (O. Neuloh, A.L.H. Geck, L. Preller, W. Schreiber, S. Wendt, H. Achinger);
- uwzględniające historię i ujmujące politykę społeczną jako ogólną politykę wobec społeczeństwa (*Gesellschaftspolitik*) (L. Preller, F.A. Wesphalen, M. Weber (z Berna), H. Lampert, K. Pribram, G. Weisser).

W tej klasyfikacji opisowo tłumacząc wyrażenie *Gesellschaftspolitik* w duchu Gansa interpretacji *societal policy*. Głównym kryterium jest tu treść definicji, a przede wszystkim przedmiot działania czy wpływu oraz cele (kwestia robotnicza, sprzeczności społeczne, cele społeczne w ogóle).

W artykule z 1983 r. W. Anioł przedstawił klasyfikację stanowisk polskich, gdzie wyróżnił następujące nurty:

- socjalno-bytowy (celem polityki społecznej jest poprawa warunków życia i pracy, szczególnie w przypadku warstw upośledzonych społecznie i ekonomicznie; najbliższy temu określeniu jest chyba duch definicji A. Rajkiewicza, chociaż W. Anioł nie pisze tego *explicite*),
- socjologiczno-strukturalny (polityka społeczna dokonuje zmian struktury społecznej, polega na sterowaniu budową socjalistycznej struktury społecznej; K. Krzeczkowski i S. Rychliński, określenia E. Strzeleckiego, M. Olędzkiego),
- społeczno-ekonomiczny (polityka społeczno-gospodarcza: optymalizacja podziału dochodu narodowego i tworzenie podstaw jego wytwarzania – koncepcja K. Secomskiego),
- psychologiczno-społeczny (celem polityki społecznej jest zaspokajanie potrzeb „szerokich kręgów społeczeństwa” – W. Szubert),
- makrosocjalny (polityka społeczna jako organizowanie postępu społecznego – J. Danecki),
- politologiczny, podmiotowo-działaniowy (polityka społeczna jako działania rozmaitych podmiotów od wielkich grup społecznych do instytucji i konkretnych decydentów w imię pewnych interesów i wartości; W. Anioł postuluje rozwój tego nurtu).

Głównymi kryteriami tej klasyfikacji jest pochodzenie dyscyplinowe najważniejszych dla poszczególnych koncepcji terminów – struktura społeczna w socjologii, potrzeby w psychologii, polityka gospodarcza w ekonomii. Może bardziej kontrowersyjne jest przyjęcie, że aspekty podmiotowe, interesy i wartości to domena politologii. Pierwszy nurt natomiast nie został wyróżniony w oparciu o to kryterium.

P. Levin (1997:25) pisał o definicjach utożsamiających politykę społeczną z działaniem i podzielił je na wskazujące:

- środki i przedmiot wpływu polityki społecznej (T.H. Marshall),
- cel i środki polityki społecznej (C. Jones, M. Kleinman i D. Piachaud),
- granice polityki społecznej czy obszary polityki społecznej (M. Hill).

W tym przypadku mamy co najmniej dwa kryteria podziału: główne elementy treści definicji oraz sposób definiowania (definicje poprzez wyliczenie desygnatów).

Jako ostatnią przedstawię propozycję klasyfikacyjną L. Dziewięckiej-Bokun (1999:18-41). Wyróżniła ona definicje intuicyjne (potoczne) oraz naukowe. O tych pierwszych autorka wspomina, że łączą one politykę społeczną z obowiązkami „państwa w zakresie zaspokajania wybranych potrzeb społecznych”. Wśród określeń naukowych mamy trzy rodzaje na podstawie kryterium pochodzenia dyscyplinowego, ale nie kluczowych pojęć w definiensie, tylko samych definicji:

- angielska administracja socjalna (*social administration*) (definicje W.I. Jenkinsa, T.H. Marshalla, B. Rodgers, C. Jones, M. Kleinmana i D. Piachauda, A. Weale, D. Watsona, R.M. Titmussa);
- ekonomika dobrobytu i ekonomia polityczna (koncepcje A.J. Culyera, J. O'Connor, I. Gough'a, N. Barra i G. Beckera);
- socjologia (E. Heimann) z kolejnymi podkategoriami - koncentrujące się na:
  - procesach celowego zmieniania struktury społecznej (kreowanie rzeczywistości) (Z. Daszyńska-Golińska, K. Krzeczkowski, T. Zieliński, J. Rosner, A. Rajkiewicz, J. Danecki, J. Auleytner),
  - działaniach usuwających skutki procesów niszczących strukturę społeczną (korygowanie rzeczywistości) (G. Schmoller, R. van der Broght, A. Wagner, S. Rychliński, W. Zawadzki, S. Głabiński, K. Secomski).

Interesujące są konkluzje autorki, iż wspólnym elementem wszystkich definicji jest „postrzeganie polityki społecznej jako działań podejmowanych przez państwo na rzecz najsłabszych grup społecznych” (tamże: 40-41). Nawet pobieżne spojrzenie na definicje zawarte w tabeli 3 przeczy temu wnioskowi, zarówno jeśli chodzi o państwo, jak i o „najsłabsze grupy”.

Każda z tych klasyfikacji ma pewne wady. Propozycje Krzeczkowskiego, Daszyńskiej-Golińskiej i Grzybowskiego nie obejmują z natury rzeczy tych koncepcji czy definicji polityki społecznej, które pojawiły się później. K. Krzeczkowski i G. Kleinhenz koncentrują się jedynie na definicjach niemieckojęzycznych. Z kolei W. Anioł rozpatruje wyłącznie polskie określenia. Ostatnia z omówionych klasyfikacji wydaje się uwzględniać najwięcej propozycji, chociaż wymienia bezpośrednio tylko cztery definicje niemieckie.

Wnioski

Po co poddawać refleksji akademickie definicje polityki społecznej i ich klasyfikacje? Poza czysto poznawczym celem tego rodzaju badania, ma ono również inne zalety. Jeżeli chcemy badać politykę społeczną jako pewną całość, powinniśmy zdawać sobie sprawę z tego, jak dotąd konceptualizowano ją właśnie jako całość. Ponadto akademickie dyskursy na temat polityki społecznej nie były dotąd w Polsce analizowane, a mamy tu wiele interesujących zagadnień, np. wpływ porządku społecznego na refleksję teoretyczną, dobrze widoczny w literaturze politykospołecznej z lat PRL.

Dyskursy z różnych poziomów czy wymiarów przenikają się, a definicje naukowe stosowane są w praktyce do rozstrzygania konfliktów interesów i oddalania lub akceptowania roszczeń. Przykładem niech będzie tu definicja, jaką stosuje Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniach dotyczących zabezpieczenia społecznego – jest to „system urządzeń i świadczeń służących zaspokojeniu usprawiedliwionych potrzeb obywateli, którzy utracili lub doznali ograniczenia zdolności do pracy, albo zostali obciążeni nadmiernie kosztami utrzymania rodziny” (orzeczenie TK K 17/92, OTK 1993/2/33). Jako definicja akademicka może ona pełnić funkcje w dydaktyce lub ukierunkować uwagę badaczy obok wielu innych, ale jako podstawa do orzekania o zgodności ustawodawstwa z Konstytucją wydaje się ona zbyt wąska. W jej świetle bowiem z

zakresu podmiotowego zabezpieczenia społecznego wyłączono obywateli, którzy mają usprawiedliwione potrzeby, ale są zdolni do pracy i nie zostali nadmiernie obciążeni kosztami utrzymania rodziny. Na tej podstawie wszelkie roszczenia o świadczenia z ubezpieczenia społecznego lub z pomocy społecznej dla osób zdolnych do pracy i bez rodziny, np. samotnych bezrobotnych byłyby bezzasadne.

Na koniec sparafrazuję wypowiedź J. Kochanowskiego dotyczącą prawa: „Spór, czym właściwie jest i powinna być polityka społeczna, nie jest li tylko akademicki, lecz przekłada się bezpośrednio na rzeczywistość społeczną i pokazuje, że nie ma nic bardziej szkodliwego w praktyce niż zła teoria” („Niebo gwiaździste nad nim...”, Rzeczpospolita 24.07.2003, 171(6551)).

Ze względu na znaczenie definicji ogólnych w praktyce trudno przecenić refleksję nad nimi, a swój tekst traktuję jako niewielki przyczynek do dalszych badań w tym zakresie.

Bibliografia

- Achinger H. 1958 *Sozialpolitik als Gesellschaftspolitik*, Rowohlt Hamburg.
- Anderson J.E. 1994 *Public Policymaking*, Houghton Mifflin Company.
- Anioł W. 1983 *Z zagadnień teorii polityki społecznej*, w: *Polityka Społeczna* nr 3/1983.
- Auleytner J. *Polityka społeczna pomiędzy ideą a działaniem*, Instytut Polityki Społecznej UW, 1994.
- Auleytner J. 2000 *Strategia polskiej polityki społecznej*, w: *Strategia rozwoju Polski do roku 2020* tom II, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.
- Auleytner J., Danecki J. red. 1999 *Teoretyczne problemy nauki o polityce społecznej*, ELIPSA.
- Auleytner J., Głębicka K. 2001 *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP.
- Balcerowicz L. 2002 *O rzekomych obrońcach ludu*, w: *Życie* z 19.01.2002.
- Baldock J., Manning N., Miller S., Vickerstaff S. red. 1999 *Social Policy*, Oxford University Press.
- Barr N. 1993 *Ekonomika polityki społecznej*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu.
- Barry N. 1990 *Welfare*, University of Minnesota Press.
- Boulding K. 1967 *Boundaries of social policy*, w: *Social Work* tom 12 nr 1 (styczeń 1967).
- Cahill M. 1994 *New Social Policy*, Blackwell.
- Czajka S. 1986 *Propedeutyka polityki społecznej*, w: Czajka S. red. *Zarys polityki społecznej*, PWE.
- Czekaj K., Gorlach K., Leśniak M. 1998 *Labirynty współczesnego społeczeństwa*, „Śląsk”.
- Danecki J. 1980 *O postępie społecznym i polityce społecznej*, w: Anioł W. red. 1984 *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, IPS UW.
- Daszyńska-Golińska Z. 1933 *Czym jest polityka społeczna?*, w: Anioł W. red. 1984 *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, IPS UW.
- Definicje polityki społecznej w ujęciu autorów polskich*, maszynopis (bez daty).
- Dye R.T. 1998 *Understanding Public Policy*, Prentice Hall.
- Dziewięcka-Bokun L. 1999 *Systemowe Determinanty polityki społecznej*, Uniwersytet Wrocławski.
- Dziewięcka-Bokun L., Mielecki J. 1996 *Wybrane problemy polityki społecznej*, Uniwersytet Wrocławski.
- Esping-Andersen G. 1994 *Welfare States and the Economy*, w: Smelser N.J., Swedberg R. red. *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton University Press, Russel Sage Foundation.
- Esping-Andersen G. 1999 *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford University Press.
- Firlit-Fesnak G., Oberloskamp H. red. 2001 *Polsko-niemiecki i niemiecko-polski leksykon polityki społecznej i pracy socjalnej*, IPS UW.
- Freeman H.E., Sherwood C.C. 1970 *Social Research and Social Policy*, Prentice Hall.
- Frerich J. 1996 *Sozialpolitik*, Oldenbourg.

- Frieske K.W. 1996 *Ideologiczne przesłanki polityki społecznej*, w: *Ideologiczne przesłanki polityki społecznej: strategie podziału, Socjologia problemów społecznych*, Instytut Socjologii UW, na prawach rękopisu.
- Frieske K.W., Poławski P. 1996 *Opieka i kontrola*, Interart.
- Frieske K.W., Poławski P. wyb. i tłum. 1997 *Welfare state. Historia kryzys i przyszłość nowoczesnego państwa opiekuńczego*, Instytut Socjologii UW.
- Gans H.J. 1975 *Social Science for Social Policy*, w: Horowitz I.L. red. *The Use and Abuse of Social Science*, Transaction Books.
- Gil D.G. 1992 *Unravelling Social Policy*, Schenkman Books.
- Gilder G. 2001 *Ubóstwo i bogactwo*, Zysk i S-ka.
- Goodin R.E., Klingemann H.-D. red. 1998 *A New Handbook of Political Science*, Oxford University Press.
- Griffin J. 1988 *Well-Being*, Oxford University Press.
- Grzybowski S.M. 1948 *Wstęp do nauki polityki społecznej*, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych T.U.R.
- Hamlin A. 1998 *Dobrobyt*, w: Goodin R.E., Pettit Ph. red. *Przewodnik po współczesnej filozofii politycznej*, Książka i Wiedza.
- Hill M. 1995 *Understanding Social Policy*, Blackwell.
- Hill M. 1996 *Social Policy. A Comparative Analysis*, Prentice Hall.
- Kleinhenz G. 1970 *Probleme wissenschaftlicher Beschäftigung mit der Sozialpolitik*, Duncker und Humboldt.
- Kowalak T. 2000 *Polityka społeczna. Wybrane zagadnienia*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku.
- Kraus O. 1964 *Grundfragen der Gesellschaftspolitik*, Duncker u. H., Bln.
- Książkowski M. 1999 *Polityka społeczna. Wybrane problemy porównań międzynarodowych*, „Śląsk”.
- Kurzynowski A. 2001 *Związki polityki społecznej z polityką gospodarczą*, w: Kurzynowski A. red. *Polityka społeczna*, Szkoła Główna Handlowa.
- Lampert H. 1998 *Lehrbuch der Sozialpolitik*, Springer.
- Lavalette M., Pratt A. 1998 *Introduction*, w: Lavalette M., Pratt A. red. *Social Policy. A Conceptual and Theoretical Introduction*, SAGE Publications.
- Le Grand J., Propper C., Robinson R. 1992 *Economics of Social Problems*, MacMillan Press.
- Levin P. 1997 *Making Social Policy*, Open University Press
- Lindenfeld D.F. 1997 *The Practical Imagination*, University of Chicago Press.
- Lipski A. 1999 *Między epistemologią a aksjologią*, w: Problemy Polityki Społecznej t.I/1999.
- Mallard M., Lee S. red. 1997 *The Politics of Social Policy in Europe*, Edward Elgar.
- Marshall T.H. 1968, 1970 *Social Policy*, Hutchinson University Library.
- Meehan E.J. 1982 *Economics and Policy Making: the Tragic Illusion*, Greenwood Press.
- Midgley J., Tracy M.B., Livermore M. red. 2000 *The Handbook of Social Policy*, SAGE Publications.
- Miller S. 1999 *Social Policy and Social Welfare Systems*, w: Baldock J, Manning N., Miller S., Vickerstaff S. red. *Social Policy*, Oxford University Press.
- Mills C. Wright 1943 *Zawodowa idelogia patologów społecznych*, w: Mucha J. 1985 *C. W. Mills*, Wiedza Powszechna.
- Morawski W. 2001 *Socjologia ekonomiczna*, PWN.
- Murray Ch. 1994 *Loosing Ground*, Basic Books.
- Olędzki M. 1981 *Wstęp do teorii polityki społecznej*, PWE.
- Olędzki M. red. 1988 *Polityka makrospołeczna*, Szkoła Główna Handlowa.
- Rajkiewicz A, Supińska J., Książkowski M. red. 1998 *Polityka społeczna*, „Śląsk”.
- Rajkiewicz A. 1975 *Polityka społeczna – problemy i zadania*, w: Anioł W. red. 1984 *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, IPS UW.

- Rajkiewicz A. 1998 *Istota polityki społecznej wczoraj i dziś*, w: Rajkiewicz A., Supińska J., Księżopolski M. red. 1998 *Polityka społeczna*, „Śląsk”.
- Rajkiewicz A. red. 1979 *Polityka społeczna*, PWE.
- Rein M. 1970 *Social Policy*, Random House.
- Rodgers B. z Doron A., Jones M. 1979 *The Study of Social Policy*, George Allen & Unwin.
- Rosner J. 1979 *Teoria i praktyka polityki społecznej*, w: Anioł W. red. 1984 *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, IPS UW.
- Rosner J. 1979 *Teoria i praktyka polityki społecznej*, w: Anioł W. red. 1984 *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, IPS UW.
- Rychliński S. 1938 *Polityka społeczna*, w: P. Wójcik wyb. i wstęp 1976 S. Rychliński. *Wybór pism*, PWN.
- Ryszka F. 1984 *Nauka o polityce*, PWN.
- Ryszka F. 1992 *O pojęciu polityki*, PWN.
- Rysz-Kowalczyk B. red. 2001 *Leksykon polityki społecznej*, IPS UW, Aspra-Jr.
- Sharp A.M., Register Ch.A., Grimes P.W. 1998 *Economics of Social Issues*, McGraw-Hill.
- Sieńko I. 1986 *Polityka socjalna czy polityka społeczna?*, w: Piekara A., Supińska J. red. *Polityka społeczna w okresie przemian*, PWE.
- Sullivan M. 1992 *The Politics of Social Policy*, Harvester Wheatsheaf.
- Supińska J. 1991a *Dylematy polityki społecznej*, Instytut Polityki Społecznej UW.
- Szczepański J. 1981 *Konsumpcja a rozwój człowieka*, PWE.
- Szubert W. 1979 *Przedmiot, geneza i zakres socjalistycznej polityki społecznej*, w: A. Rajkiewicz red. *Polityka społeczna*, PWE.
- Szubert W. 1980 *Teoretyczne problemy polityki społecznej*, w: *Polityka społeczna XX w. Wacław Szubert*, 1997, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej.
- Szumlich T. 1994 *Modele polityki społecznej*, Szkoła Główna Handlowa.
- Szymański A. 1925 *Główne pojęcia polityki społecznej*, w: Anioł W. red. 1984 *Polityka społeczna. Wybór tekstów teoretycznych*, IPS UW.
- Titmuss R.M. 1977 *Social Policy*, George Allen & Unwin.
- Townsend P. 1975 *Sociology and Social Policy*, Penguin Books.
- Wnuk-Lipiński E. 1996 *Demokratyczna rekonstrukcja*, PWN.
- Szatur-Jaworska B., Firlit-Fesnak. G. 1994 *Leksykon pojęć socjalnych*, Instytut Polityki Społecznej UW.
- Zawadzki S. 1964 *Państwo dobrobytu. Doktryna i praktyka*, PWN.
- Zawadzki S. 1996 *Państwo o orientacji społecznej*, Scholar.

Wypowiedzi w parlamencie za bazami Sejmu dostępnymi w Internecie: www.sejm.gov.pl
Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – baza LEX TEMIDA.